

Eerste hulp
bij ademnood

jaarverslag 2005

VOORWOORD

Kabinet laat draagvlak onbenut

Het milieu was in 2005 heel wat vaker in de krantenkolommen aanwezig dan in 2004. Zo is althans mijn indruk. Dat was niet in de laatste plaats te danken aan de enorme aandacht voor de vieze lucht die als een wolk boven de Randstad en het zuiden van Nederland hangt.

FOTO: RICK KEUS

De hoofdoorzaak van de problemen is het verkeer. Een enorm dilemma voor het kabinet Balkenende, dat immers prioriteit geeft aan het aanleggen van nieuwe wegen. Maar het kan de overduidelijke gevolgen voor de gezondheid van haar burgers ook niet helemaal negeren. In bijna geen ander land in Europa is de lucht zo ongezond als in Nederland. Het is inmiddels genoegzaam bekend, dat er jaarlijks naar schatting 18.000 mensen 10 jaar eerder overlijden door de aanwezige concentraties fijnstof. Kinderen in vervuilde gebieden hebben vaker last van de luchtwegen en van allergieën en ontwikkelen sneller zwakke longen. Maar waar het kabinet op andere beleidsterreinen graag daadkracht uitstraalt, wil dat hier maar niet lukken.

In het debat over de oorzaken, de gevolgen en de maatregelen die nodig zijn om er iets aan te doen, speelt Milieudefensie de rol van katalysator. We zitten het kabinet en de gemeenten achter de broek met juridische procedures. Zo houden we druk op de ketel. Dat is nodig, want uit zichzelf gedragen de verantwoordelijke ministers en veel wethouders zich te vaak als de spreekwoordelijke onwillige honden. Milieudefensie houdt de politiek steeds voor dat er aan oplossingen eigenlijk geen gebrek is. Eén zaligmakende oplossing is er niet, maar met een combinatie van maatregelen kunnen we de problemen heel goed de baas.

Voor die aanpak krijgt Milieudefensie volop steun van het publiek. Dat zagen we in 2005 toen we tien grote steden aandeden met onze Ademnood-tour. Ook hebben we zelden zo gemakkelijk zoveel vrijwilligers op de been weten te brengen als voor deze tour: tweeduizend mensen meldden zich aan om onze actiekraan te helpen verspreiden. Mensen lopen overigens niet alleen warm voor déze campagne. Ook onze campagne voor het behoud van de open,

groene ruimte in Nederland kan bijvoorbeeld op veel steun rekenen. En als we mensen vragen waar zij voor zouden kiezen, voor een nieuw bedrijventerrein of voor behoud van het landschap, kiezen ze massaal voor het laatste. Dat hebben we in 2005 keer op keer gemerkt.

Die steun zou het kabinet niet moeten verbazen. De meeste mensen kiezen niet, zoals het kabinet doet, voor economische groei ten koste van alles. De meeste mensen willen een prettige leefomgeving, schone lucht en mooie natuur en landschappen. En ze vinden het belangrijk dat er meer aan het milieu en m.n. aan klimaatverandering gedaan wordt. Dat hebben de Duurzaamheidsverkenningen van het RIVM en bijvoorbeeld de publieksenquête 21minuten.nl duidelijk genoeg laten zien. En dat vraagt om een andere aanpak. Een aanpak die een gezond milieu niet ondergeschikt maakt aan de economie. Er is ruim draagvlak onder de Nederlanders voor verdergaand milieubeleid. Het is het kabinet aan te rekenen dat het dat draagvlak niet gebruikt en zeer voor de hand liggende maatregelen onbenut laat. Maar het is bovenal ontzettend kortzichtig.

*Nel van Dijk,
Voorzitter van Milieudefensie*

Inhoudsopgave

VOORWOORD	2	INTERN MILIEUBELEID	30
INLEIDING	4	Computers en printers	30
Algemeen Beleidsplan 2006-2010	5	Milieubarometer	30
Gedragscode	5	NAAR EEN NIEUW PAND	32
SAMENVATTING 2005	6	FONDSENWERVING EN SPONSORBELEID	33
CAMPAGNES	8	CBF Keur	33
Ruimte en Landschap	8	Contributies en donaties	33
Verkeer	10	Subsidies	34
Landbouw en Voedsel	13	Renteschenken	34
Globalisering	14	Sponsoring	34
Energie en klimaat	16	Nationale Postcode Loterij	34
Jongeren Milieu Actief (JMA)	18	FINANCIEEL VERSLAG	37
Gevaarlijke stoffen	19	Jaarrekening	38
LOKALE AFDELINGEN EN INDIVIDUEEL ACTIEVE MENSEN	20	Toelichting op de Jaarrekening	42
SAMENWERKINGSVERBANDEN	22	BEGROTING 2006	51
Het netwerk van Friends of the Earth	22	BESTUUR EN DIRECTIE	53
Nature and Poverty	22	Functioneren bestuur	53
Andere coalities en netwerken	23	Samenstelling bestuur	53
Vertegenwoordiging in raden en adviescommissies	23	Rooster van aftreden	54
Sociaal Economische Raad	23	Samenstelling presidium	54
EXTERNE COMMUNICATIE	24	Samenstelling geschillencommissie	55
Periodieken	24	Directie	55
Website	25	DOELSTELLING EN STRATEGIE	56
Servicelijn	25	RECHTSVORM EN ORGANISATIESTRUCTUUR	57
Omgang met klachten	25	ACCOUNTANTSVERKLARING EN COLOFON	58
INSPRAAK EN BESLUITVORMING	26		
Inpraak en besluitvorming leden	26		
Ledenbulletin	26		
Inpraak werknemers	26		
Ondernemingsraad	27		
Donderslag!	27		
SOCIAAL BELEID	28		
Diversiteit personeel	28		
Salarissen	28		
Ziekteverzuim	29		
In- en uitstroom	29		
Deskundigheidsbevordering en loopbaanontwikkeling	29		
Fysieke arbeidsomstandigheden	29		
Veiligheid	29		

Inleiding

- **Algemeen Beleidsplan 2006-2010**
- **Gedragcode**

Het jaarverslag van 2005 borduurt voort op de nieuwe opzet van vorig jaar. Daarvoor ontvingen we complimenten, maar er werden uiteraard ook suggesties gedaan voor verbeteringen. Wij vertrouwen erop, dat we met dit jaarverslag weer een stapje vooruit hebben gezet. De algemene uitgangspunten van het beleid van Milieudefensie zijn in grote lijnen hetzelfde gebleven en zijn nu te vinden op de website van Milieudefensie. In dit verslag wordt besproken waar veranderingen hebben plaatsgevonden en hoe dit beleid in 2005 geïmplementeerd is. Hoofd- en nevenfuncties van de bestuursleden zijn nu ook te vinden in het jaarverslag.

Algemeen Beleidsplan 2006-2010

De Algemene Ledenvergadering van 26 november 2005 stelde het nieuwe Algemeen Beleidsplan vast: *Uitzien naar 2010! Algemeen Beleidsplan 2006-2010.*

Het complete Algemeen Beleidsplan vindt u op de website van Milieudefensie (www.milieudefensie.nl/visie). Hier bespreken we kort de voornemens uit het plan en de belangrijkste beleidswijzigingen ten opzichte van het Algemeen Beleidsplan 2002-2005.

De belangrijkste voornemens:

- Milieudefensie stelt het behalen van milieuresultaten ¹ centraal in haar campagnes en projecten.
- Milieudefensie streeft naar het profiel van een kritische, deskundige en succesvolle milieubeweging die mensen mobiliseert en activeert.
- Milieudefensie draagt actief bij aan het werk en de ontwikkeling van Friends of the Earth International.
- Met zoveel mogelijk mensen actief en effectief bijdragen aan het behalen van de gewenste milieuresultaten, met name met betrekking tot vijf centraal gestelde milieuthema's.
- Milieudefensie streeft naar een groeiend aantal leden en donateurs tot minstens 100.000 in 2008, waarvan ten minste 40.000 leden.
- Milieudefensie streeft naar een toename van het aantal lokale afdelingen van de nu 80 naar 125 in 2010.

De belangrijkste beleidswijzigingen:

- Het behalen van milieuresultaat staat centraal in alle campagnes en projecten. Maatschappelijk debat en mensen betrekken blijven onze voornaamste middelen.
- Milieudefensie behoudt vijf bestaande campagne-thema's. Het campagnethema Gevaarlijke stoffen en het voornemen tot meer campagnethema's komen te vervallen.
- Milieudefensie blijft langer bij een issue betrokken als dat nodig is voor het behalen van milieuresultaat.
- Milieudefensie verbreedt haar instrumentarium en maakt naast het aangaan van maatschappelijk debat en het voeren van actie, intensiever gebruik van de instrumenten onderzoek, overleg en lobby.
- Milieudefensie zet het feit dat het een organisatie is die met mensen in beweging komt voor het milieu centraal in de profilering.
- Milieudefensie streeft ernaar om alle mensen met zorg om het milieu bij de vereniging te betrekken en niet meer alleen degenen die al bij voorbaat sympathiek tegenover onze doelstellingen staan.

Gedragcode

Op velerlei vlak kent Milieudefensie richtlijnen en gedragsregels. Ze zijn samengevat in de gedragscode die te vinden is op de website van Milieudefensie (www.milieudefensie.nl/gedragscode). De code omvat gedragsregels bij actievoeren, regels voor de omgang met bedrijven (opponenten), regels voor de omgang met bedrijven (samenwerking), regels voor de omgang met overheid en politiek, richtlijnen voor sponsoring, richtlijnen ter bescherming van persoonsgegevens (privacy-bepaling) en regels voor de omvang van mailingen.

¹ Milieuresultaat: Het tegengaan van milieuschade en uitputting van grondstoffen of het verbeteren van milieukwaliteit.

Samenvatting 2005

Milieudefensie heeft in 2005 belangrijke milieuresultaten geboekt. Meestal ging er aan die resultaten jaren werk en de inzet van uiteenlopende middelen vooraf, zoals lobby, onderzoek, publieksmanifestaties en acties. Het succes is mede te danken aan de inzet en betrokkenheid van heel veel mensen, niet in de laatste plaats de leden en donateurs van Milieudefensie. Milieudefensie deed het bovendien niet allemaal alleen; vaak zijn successen het resultaat van intensieve samenwerking met andere organisaties.

Hieronder volgt een beknopt overzicht van de belangrijkste resultaten. Vanaf pagina 8 besteden we uitgebreider aandacht aan de campagnes van Milieudefensie.

- **Milieudefensie voorkomt dat energiebedrijf Essent palmolie uit Zuidoost-Azië voor de elektriciteitsopwekking inzet.** Een belangrijk succes, omdat voor grootschalige oliepalmlantages in de tropen enorme gebieden worden ontbost.
- De Sakhalin Energy Investment Company (SEIC), waarin Shell een meerderheidsbelang heeft, **kiest een andere route voor de omstreden pijpleiding voor de Russische oostkust om de zeldzame grijze walvissen in dat gebied zoveel mogelijk te ontzien.** Dat is het resultaat van wereldwijde acties, waaraan Milieudefensie in Nederland actief deelnam.
- **Shell vervangt verouderde oliepijpleidingen in de Zuid-Afrikaanse havenstad Durban.** Deze zorgden voor ernstige lekkages in woonwijken en de haven. Ook dit resultaat is door internationale samenwerking, waaraan Milieudefensie in Nederland deelnam, tot stand gekomen.
- **De Nederlandse houthandel Worldwood zet enkele kleine, maar positieve stappen. Het bedrijf importeert voor het eerst FSC-hout en stelt een milieucoördinator aan.** Dat gebeurt na aanhoudende druk van Milieudefensie en het Birmacentrum Nederland. Aan de belangrijkste eis van beide organisaties, te stoppen met de import van teakhout uit Birma, geeft het bedrijf nog geen gehoor.
- Naar aanleiding van het tuinmeubelonderzoek van Milieudefensie **besluit de directie van Intratuin een milieucoördinator aan te stellen en het aandeel FSC-hout in de tuinmeubelen te vergroten.**
- **Houthandel Wijma ontvangt als eerste Nederlandse houtbedrijf in West-Afrika het FSC certificaat voor het verantwoorde beheer van één van haar bosconcessies in Kameroen.** Jarenlang was Wijma een achterblijver en daardoor mikpunt van acties. Door deze stap wordt de achterblijver ineens voorloper.
- **Drieëndertig bedrijven en instellingen (stand per mei 2006) kiezen voor schonere leaseauto's** en tekenen een intentieverklaring van Milieudefensie. Samen zijn ze goed voor 17.241 zakenauto's. Tot de deelnemers behoren o.a.: BOVAG, Ballast Nedam, Droste, ING Nederland, Rabobank, Triodos Bank, Xerox Nederland en FNV Vakcentrale.
- De lucht in Nederland behoort tot de smerigste in Europa. Dat komt vooral door het verkeer. Mede dankzij de inzet van Milieudefensie en met steun van heel veel mensen in het land zijn er **enkele kleine, maar concrete maatregelen van de grond gekomen om de lucht schoner te maken.** Het gaat vaak om maatregelen die tot voor kort onbespreekbaar waren, zoals de invoering van 80-kilometerzones rond een aantal grote steden. Daar voert Milieudefensie al langer actie voor. Dat ging niet zonder slag of stoot, want Milieudefensie moest meerdere keren naar de rechter voor minister Peijs toegaf. De milieuresultaten van deze maatregel lijken overigens tegen te vallen doordat minister Peijs voor kleine stukjes snelweg heeft gekozen. Ook de aanschaf van roetfilters wordt fiscaal gesteund. Diverse gemeenten, waaronder grote steden als Haarlem, Tilburg, Amsterdam en Nijmegen hebben behoorlijke actieplannen opgesteld om de vervuiling aan te pakken. Daarmee zijn we er nog lang niet, maar het is een begin.
- De aanleg van nieuwe wegen trekt meer verkeer aan en zorgt daardoor voor meer vieze lucht. Nieuwe wegen tasten bovendien de schaarse open ruimte in ons land aan. Mede dankzij de inzet van Milieudefensie is de aanleg van nieuwe infrastructuur (voorlopig) voorkomen. Dat geldt bijvoorbeeld voor **de aanleg van een nieuwe snelweg tussen Eindhoven en Helmond, die op grond van de regels voor luchtkwaliteit werd voorkomen.** De aanleg van de A4 Midden-Delftland, de A6/A9 dwars door het Gein en de Tweede Coentunnel zijn mede dankzij de inzet van Milieudefensie nog geen gelopen koers.

- Het grootschalige **bedrijventerrein Moerdijk II (een toplocatie uit de Nota Ruimte) wordt na acties en onderzoek van Milieudefensie (waarschijnlijk) afgeblazen.** Milieudefensie toont met succes aan dat nut en noodzaak van het bedrijventerrein ontbreken. Daardoor blijft waardevolle open ruimte behouden.
- De aanleg van een groot **'leisurecentrum' NL.C dat het landschap bij Geldermalsen bedreigde, gaat na acties van Milieudefensie definitief niet door.**
- Na actie en onderzoek door Milieudefensie is er **politiek twijfel gerezen over de aanleg van nieuwe bedrijventerreinen van in totaal 150 hectare middenin het Groene Hart** (de zogenaamde Oude Rijnzone). Een definitief besluit valt in 2006.
- Na actie en onderzoek van Milieudefensie is het **draagvlak in Woerden (eveneens Groene Hart) voor de aanleg van een nieuw grootschalig bedrijventerrein flink afgebrokkeld.** Een definitief besluit wordt in 2006 verwacht.
- Onderzoek van Milieudefensie naar zin en onzin van de aanleg van nieuwe bedrijventerreinen speelt een rol bij de behandeling van de Nota Ruimte in de Tweede Kamer. Concreet resultaat: **de Hoeksche Waard wordt toch Nationaal Landschap. Nut en noodzaak van een bedrijventerrein aan de noordkant van de Hoeksche Waard wordt opnieuw onderzocht.**
- **Milieudefensie, Natuur en Milieu, Goede Waar en Co en de Consumentenbond stellen in overleg met de toeleveranciers van groente en fruit verenigd in de Dutch Produce Association (DPA) een lijst met schadelijke bestrijdingsmiddelen op die voortaan niet meer gebruikt zullen worden.** De telers en de groothandel gaan verder dan strikt genomen noodzakelijk is, want er staan ook stoffen op de lijst die de wet wel toestaat maar die op grond van wetenschappelijk onderzoek verdacht zijn. De branche ziet zelf toe op naleving van de afspraken.
- **Supermarktketen Lidl zet forse stappen om groente en fruit te controleren op gifresten en introduceert biologische producten.** Lidl kondigt in 2005 aan dat ze een uitgebreid onderzoek- en analysestelsel heeft opgezet. Verscheidene partijen fruit die niet aan de normen voldoen worden teruggestuurd. De stappen van Lidl zijn het directe resultaat van acties en afspraken die de keten maakte met Milieudefensie, Stichting Natuur en Milieu en Goede Waar en Co. Waar leveranciers niet kunnen garanderen dat de versproducten schoon zijn, kiest Lidl steeds vaker voor een biologische variant. Ook andere supermarktketens zeggen toe beter te gaan controleren, maar gaan nog niet zo ver als Lidl.
- **Minister Veerman gaat de namen van supermarkten die groente en fruit verkopen waar te veel landbouwgif opzit openbaar maken.** Milieudefensie heeft daar jarenlang i.s.m. Stichting Natuur en Milieu en Goede Waar en Co campagne voor gevoerd. Milieudefensie verwacht dat van openbaarmaking van overtreders een preventieve werking uitgaat.
- **Alle drogisterijketens in Nederland beloven hormoonverstorende stoffen uit hun huismerken te weren of te onderzoeken of dit mogelijk is.** Dat is het resultaat van onderzoek en acties van Natuur en Milieu en Milieudefensie.
- **Voor het vierde achtereenvolgende jaar winnen middelbare scholieren de energiebesparingswedstrijd The Bet van hun gemeente.** De zeventien deelnemende scholen weten hun CO₂- uitstoot met meer (soms veel meer) dan 8 procent te verminderen.

Campagnes

- **Ruimte en Landschap**
- **Verkeer**
- **Landbouw en Voedsel**
- **Globalisering**
- **Energie en klimaat**
- **Gevaarlijke stoffen**
- **Jongeren Milieu Actief (JMA)**

Sinds 2001 telt Milieudefensie vijf volwaardige campagnes: Ruimte en landschap, Verkeer, Globalisering, Energie en klimaat en Landbouw en voedsel. Wegens onvoldoende middelen heeft Milieudefensie de ambitie om een volwaardige campagne op te bouwen rond het thema gevaarlijke stoffen in 2005 op moeten geven. De aspirant-campagne had op de valreep wel succes (pagina 19). De meeste campagnes bouwden in 2005 voort op eerder uitgezette lijnen. De campagne Verkeer sneed met schone lucht een nieuw en zeer actueel thema aan. De campagne Energie en klimaat koos in 2005 een heel nieuwe insteek waarmee Milieudefensie in 2006 resultaten hoopt te boeken.

Naast de campagnes van Milieudefensie, komen ook de activiteiten van de jongerenorganisatie van Milieudefensie, Jongeren Milieu Actief (JMA), aan bod. De belangrijkste activiteiten van Milieudefensie en JMA staan ook in kort bestek beschreven in het rijk geïllustreerde Jaaroverzicht 2005. Dit vindt u op de website van Milieudefensie (www.milieudefensie.nl/publicaties/jaaroverzichten) of kunt u gratis opvragen bij onze servicelijn: 020 6262 620.

Ruimte en Landschap

'Trek de Groene Grens' was de slogan waarmee de campagne Ruimte en Landschap de strijd voor behoud van het open landschap in 1999 begon. Het concept van een 'groene grens' om de open ruimte waarbinnen alleen onder strikte voorwaarden gebouwd mag worden, sloeg aan. De toenmalige milieuminister Pronk gebruikte soortgelijke termen. Zijn Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening had het over 'rode contouren' rond steden en 'groene' rond natuurgebieden die het verrommelen van het landschap moesten voorkomen. Toch ging die bescherming Milieudefensie destijds niet ver genoeg.

Vooraf omdat Pronk verzuimde financiële prikkels in zijn plan op te nemen die het bouwen in de open ruimte daadwerkelijk moesten ontmoedigen.

Achteraf gezien waren Pronk's plannen een zegen, vergeleken bij de Nota Ruimte die zijn opvolger Dekker in 2004 op tafel bracht. Deze nota stelt niet de bescherming van natuur en open ruimte centraal, maar juist de bouwplannen. Bouwen in de open ruimte is vrijwel overal toegestaan, zelfs in natuurgebieden. De zorg om de open ruimte – voor zover je daar nog van kunt spreken – is niet langer een nationale aangelegenheid, maar iets dat gemeenten en provincies naar eigen inzicht maar moeten regelen. In de praktijk een vrijbrief om zonder onderlinge afstemming maar raak te bouwen.

Milieudefensie heeft heel 2004 en het begin van 2005 fel tegen de Nota Ruimte geageerd, met bijzondere aandacht voor de ruimte die minister Dekker opeist voor bedrijventerreinen. Onderzoek van onderzoeksbureau STOGO en TU-Delft in opdracht van Milieudefensie toonde aan dat Dekker de behoefte aan bedrijventerreinen buitensporig hoog heeft ingeschat. Die conclusie miste zijn uitwerking op de politiek niet. Campagneleider Willem Verhaak: 'Ruimteverspilling door bedrijventerreinen werd een belangrijk onderdeel van het Kamerdebat in januari. Veel Kamerleden hadden het onderzoek gelezen en waren uiterst kritisch. Mede daardoor heeft de Tweede Kamer de opdracht gegeven om de nut en noodzaak van een bedrijventerrein in de Hoeksche Waard te onderzoeken. Dat rapport komt voor de zomer van 2006 uit. De rest van de Hoeksche Waard is tegen de wil van minister Dekker wél Nationaal Landschap.'

Bij deze aanpassing bleef het, want verder passeerde de Nota Ruimte op 22 maart 2005 vrijwel probleemloos het parlement. Toch was de strijd daarmee niet verloren.

Integendeel. Tot nu toe is het Milieudefensie opvallend goed gelukt om samen met sterk lokaal verzet bouwprojecten op gemeentelijk en provinciaal niveau tegen te houden. Zo werd het NL.C., een groot winkel- en vermaakcentrum bij Geldermalsen naar de prullenbak verwezen. Het grootschalige bedrijventerrein Moerdijk II – toplocatie in de Nota Ruimte – gaat waarschijnlijk niet door. Ook de nieuwe autowegverbinding Eindhoven-Helmond is in ieder geval tot 2010 van de baan en daarmee is het Dommeldal en het Brabants Broek voorlopig gered, bleek nog onlangs. 'Dat zijn klinkende overwinningen,' aldus Willem Verhaak. 'De zogenaamde 'Grote ruit' over het stukje grond van Milieudefensie, het Brabants Broek, is zo goed als zeker van de baan, terwijl de 'Kleine ruit' langs het Dommeldal ook steeds onzekerder wordt. Al met al een zeer succesvol jaar.' Het enige dat volgens Willem Verhaak tegenviel was de werving van mede-eigenaren voor het Brabants Broek. 'We hadden ingezet op vijfduizend en het werden er minder dan de helft. Veel mensen in die regio hadden het gevoel dat de dreiging van een nieuwe weg wel over zou waaien.' En het moet gezegd: dankzij de acties gebeurde dat ook.

Bij alle successen speelden enquêtes een belangrijke rol; Milieudefensie vroeg steeds aan mensen in de omgeving wat zij van de bouwplannen vonden. De antwoorden wezen keer op keer in dezelfde richting: de aanleg van bedrijventerreinen en nieuwe wegen ten koste van het landschap wordt (over het algemeen door een ruime meerderheid) afgewezen. De uitslagen van alle enquêtes staan op de website van Milieudefensie.

Bedrijventerreinen vormen opnieuw het speerpunt in 2006, en dan met name die in het Groene Hart. Dit voor de Randstad belangrijke Nationaal Landschap wordt ondanks zijn beschermde status aan alle kanten door bebouwing bedreigd. Najaar 2005 liet Milieudefensie het onderzoeksbureau STOGO nut en noodzaak onderzoeken van de plannen om nieuwe bedrijventerreinen aan te leggen in de Oude Rijnzone en rond Woerden, middenin het Groene Hart. Conclusie: op bestaande terreinen heerst leegstand en verpaupering. Als deze terreinen worden herontwikkeld zijn veel minder nieuwe vestigingsplekken nodig. Deze boodschap begint nu ook door te dringen tot de lokale politiek en het draagvlak voor de aanleg van nieuwe bedrijventerreinen brokkelt af. 'Veel lokale bestuurders zijn heus wel trots op hun groene omgeving. Ze moeten er gewoon aan wennen dat er meer mogelijk is dan altijd maar bouwen, bouwen en nog eens bouwen', aldus Verhaak. Ondanks de successen van afgelopen jaar rekent hij zich niet rijk. 'Eens gewonnen, betekent niet altijd gewonnen. Zo zal in 2010 weer opnieuw de discussie gevoerd worden over de rondweg bij Eindhoven. Samen met de lokale groepen blijven we alert en als het nodig is, gaan we weer campagne voeren. Daarnaast willen we de komende jaren ook meer aandacht besteden aan Nationale Landschappen. Uit onderzoek dat wij RIGO-research en advies in 2006 hebben laten doen, blijkt dat de bouwplannen van gemeenten in het Groene Hart fors uitstijgen boven het maximum dat gesteld is door de nota Ruimte: er mag binnen Nationale Landschappen alleen worden gebouwd voor de eigen bevolking. Tussen Bodegraven en Leiden – een strook dwars door het

FOTO: MICHEL WIJNBERGH

Groene Hart – zijn tot 2015 maar liefst 3.000 woningen teveel gepland. Dit soort onderzoeken gaan we mogelijk ook in andere Nationale Landschappen uitvoeren.'

Verkeer

Met de actie 'Nederland in ademnood' mengde Milieudefensie zich met succes in het actuele milieudebat over het gebrek aan schone lucht, met name in en rond de grote steden, en de gezondheidsproblemen die daarmee samenhangen. Het is lang geleden dat een milieuonderwerp zo prominent op de agenda is gekomen. 'Een typisch geval van toeslaan op het juiste moment', zegt campagneleider Joris Wijnhoven. 'Net toen wij ons hadden voorgenomen de milieugevolgen van het autoverkeer weer eens stevig onder aandacht te brengen, kwam het ene na het andere bewijs naar buiten dat het met de lucht die wij inademen nog steeds hartstikke mis is. Satellietbeelden van ons land lieten zien hoe erg de uitstoot van stikstofdioxide was. Schokkende cijfers gaven aan dat achttienduizend mensen tien jaar eerder overlijden door vieze lucht. En dan bleken ook nog op tal van plaatsen de nieuwe Europese normen voor luchtvervuiling te worden overschreden. Zoveel wind in de rug geeft je vleugels. De media, de politiek, maar ook bewonersgroepen en je eigen vrijwilligers: iedereen staat voor je boodschap open.'

Een voorproefje van wat zou komen, gaf Milieudefensie reeds eind 2004 met een reusachtige spandoek langs de snelweg bij Vlaarding. In april volgde de eerste

rechtszaak. Milieudefensie stapte met bewoners van de 'smerigste straten van Nederland', de Veerkades in Den Haag, naar de rechter om de gemeente Den Haag tot maatregelen te dwingen om de lucht schoner te maken. In mei barstte 'Nederland in ademnood' echt los met een tour langs tien steden. Aandacht trok vooral de meegenomen dieselmotor, die omstanders het effect liet zien van een dieseluitlet op een maagdelijk wit filter na een minuutje 'gassen'. Tijdens de tour werd een miljoen luchtalarmkranten door vrijwilligers huis-aan-huis in de meest vervuilde gebieden verspreid. In veel gemeenten barstte de discussie los over de luchtkwaliteit ter plaatste. Milieudefensie zocht contact met lokale milieu- en bewonersgroepen om beperking van de verkeersuitstoot met de Europese regels in de hand bij hun gemeente af te dwingen – al dan niet via de rechter. Het gevolg was dat op veel plaatsen bouwplannen voor wegen of bebouwing stil kwamen te liggen – althans tijdelijk, want staatssecretaris Van Geel paste met een rekentruc snel de wet iets aan.

Joris Wijnhoven is zeer tevreden met wat 'Ademnood' heeft opgeleverd: 'Allerlei voorheen onbespreekbare maatregelen zijn in rap tempo ingevoerd en er zullen er nog heel veel volgen. En de juridische procedures die nu lopen, gaan ons nog een hoop voordeel opleveren, voorspel ik. Zelfs Van Geel kon niet meer om bepaalde maatregelen heen, zoals de roetfilters voor dieselauto's en stimuleringsregelingen voor schonere voertuigen. Maar los van de tastbare resultaten is het buitengewoon heilzaam – voor de hele milieubeweging – dat we erin geslaagd zijn het gezeur te doorbreken dat milieu niet meer meetelt. Een stelling die wij al jaren bestrijden, maar waar je nu echt niemand meer over hoort.'

Na de eerste golf van activiteiten in het voorjaar, volgden er in zomer en najaar een stroom ludieke, mediagenieke acties: een 'fijnstofzuig-actie' op de Coolingsingel in Rotterdam; luchtkwaliteitsmetingen op de Autovrije Dag; 'spitting-image' Peijs look-a-likes bij de presentatie van de Nota Mobiliteit; een 'I love roet-actie' bij de Tweede Kamer toen diezelfde nota even later kritikloos door het parlement werd aangenomen; een oproep om ademnoodstickers te plakken in de tweehonderd smerigste straten van Nederland: waaraan massaal gehoor werd gegeven. En dan was er nog de samen met bewoners en andere natuur- en milieuorganisaties georganiseerde manifestatie tegen de aanleg van de A6-A9 waar duizenden mensen op af kwamen. 'Daar heb ik nog het beste gevoel over', zegt Wijnhoven. 'De samenwerking met hele verschillende bewonersgroepen – uit Gooi- en Vechtstreek én Amsterdam Zuidoost – is geweldig verlopen. Ik ben trots dat we ze op één lijn hebben gekregen.'

De al in 2003 begonnen strijd om meer 80-kilometerzones op stadssnelwegen kon naadloos in de ademnood-campagne worden ingepast. De eerste resultaten bij Overschie toonden aan dat de luchtvervuiling door

FOTO: GERARD TIL/HH

FOTO: MICHEL WIJNBERGH

verkeer met 20 procent afnam. Tweemaal, in maart en juni, deed Milieudefensie een beroep op minister Peijs om op 200 kilometer stadssnelweg de maximumsnelheid omlaag te brengen. Tevergeefs, daarom stapte Milieudefensie in september naar de rechter. Peijs maakte de reeds bestaande 80-kilometerexperimenten op vier korte stukjes snelweg structureel. Helaas bleef het daarbij. Reden voor Milieudefensie om opnieuw naar de rechtbank te stappen. De rechter sommeerde de minister om een behoorlijk antwoord op de eis van Milieudefensie te geven. Maar zonder resultaat. De zaak wordt nu grondig uitgespit in een door Milieudefensie gestarte bodemprocedure. Wijnhoven hierover: 'We waren aanvankelijk blij dat de minister de uitkomsten van de 80-km experimenten onderkende. Maar als je A zegt moet je ook B zeggen. En niet als puntje bij paaltje komt, beweren dat het toch niet werkt. Nu al zie je dat bij de toegenomen filedruk begin dit jaar, boos naar de 80-km zones wordt gewezen. Maar als dat de hoofdoorzaak al is, dan komt dat doordat Peijs de maatregel halfslachtig heeft doorgevoerd, op veel te korte stukjes weg, waardoor automobilisten regelmatig op de rem moeten trappen en opstoppingen ontstaan.'

In 2005 ging het niet alleen over het wegverkeer; ook Schiphol vroeg om aandacht. De Wet Luchtvaart, waarin de milieuregels voor de luchthaven zijn vastgelegd, werd geëvalueerd. Omdat Milieudefensie vreest dat de evaluatie wordt aangegrepen om de milieuregels te versoepelen, volgt Milieudefensie het proces met argusogen. Dat daar alle aanleiding voor is, bleek al in juni toen de Raad voor Verkeer en Waterstaat met een advies naar buiten kwam. Milieudefensie kwalificeerde dat advies als 'onvoorstelbaar' en 'een schoffering van alle omwonenden van Schiphol', omdat de raad Schiphol alle ruimte wil geven om verder te groeien. In opdracht

van Milieudefensie en de bewonersplatforms rond Schiphol nam onderzoeksbureau CE uit Delft (o.a.) het onderzoek van de Raad voor Verkeer en Waterstaat nauwkeurig onder de loep.

De conclusies, die in oktober werden gepubliceerd, zijn vernietigend. Zo ontbreekt het aan een deugdelijke onderbouwing van de claim dat niet toestaan van groei rampzalige gevolgen heeft voor de economie. Milieudefensie adviseerde de staatssecretarissen Schultz en Van Geel, die om input voor de evaluatie hadden gevraagd, o.m. om: een netwerk van geluidshandhavingpunten dichtbij en verder weg van Schiphol aan te leggen, geluidsmetingen te doen, een harde grens voor uitlaatgassen in te stellen en te stoppen met vliegen boven dichtbevolkte gebieden. Die voorstellen grijpen terug op de zogenaamde Burgerinitiatiefwet Schiphol, die Milieudefensie in 2001 samen met jurist Phon van den Biesen en milieu- en bewonersorganisaties schreef. Het kabinet neemt in 2006 een beslissing over de toekomst van Schiphol. Joris Wijnhoven: 'Het kabinet misbruikt de evaluatie van de Luchtvaartwet om opnieuw groei voor Schiphol veilig te stellen. Milieu en omwonenden hebben het nakijken. Daarmee staat het milieuconflict rond Schiphol weer op scherp. Het kabinet laat ons geen keus, wij zullen met harde acties komen. De tijd van handtekeningen verzamelen is voorbij.'

En de grootste zorg voor de campagne Verkeer zelf? Joris: 'Tja, geld... Mobiliteitsacties liggen gevoelig. Subsidies van VROM of Verkeer en Waterstaat hoeft je er niet voor te verwachten. Alles moet dus uit eigen middelen komen. Tot nu toe is dat gelukt. Maar of we zo door kunnen gaan? Neem de juridische procedures rond de luchtkwaliteit. Die zijn heel effectief maar ook peperduur. Het zou doodzonde zijn als we die niet tot een goed einde kunnen brengen, puur vanwege geldgebrek.'

'Nu niet achterover leunen'

Joris Wijnhoven, campagneleider Verkeer

In 2005 stonden de kranten bol van de stukken over vieze lucht. De lucht boven Nederland bleek tot de ongezondste in Europa te behoren. Met de campagne 'Nederland in ademnood' mengde Milieudefensie zich met succes in de discussie. Campagneleider Joris Wijnhoven over zijn campagne: 'De boel is lekker in beweging, maar we moeten vooral niet denken dat we nu tevreden achterover kunnen leunen.'

FOTO: RICK KEUS

Wat was voor jou het hoogtepunt?

'Het echte hoogtepunt moet eigenlijk nog komen. Met de Europese richtlijnen voor luchtkwaliteit in de hand zijn we naar de rechter gestapt. We hopen dat die als breekijzer gaan fungeren. Die richtlijnen zeggen dat erger moet worden voorkomen én dat de lucht schoner moet. Wij eisen dat Nederland zich aan die richtlijnen houdt en de vraag is: gaat de rechter daarin mee? Dat is een taaie strijd die misschien doorloopt tot het Europese Hof van Justitie. Maar we liggen op schema en tot nu toe hebben we alle hobbels genomen.'

Critici zeggen dat de lucht nog nooit zo schoon is geweest als nu...

'Lood en zwavel zijn inderdaad met succes uit de lucht gehaald. Maar we hebben nog drie probleemstoffen over. De uitstoot van het broeikasgas kooldioxide door het verkeer neemt alleen maar toe. En fors ook. Voor onze gezondheid zijn twee andere stoffen van belang. Allereerst stikstofdioxide. We weten al sinds 1999 welke normen er in 2010 gelden. Die gaan we in Nederland op geen stukken na halen. En dan is er nog fijnstof. Dat is zeer slecht voor onze gezondheid, omdat het tot diep in de longen doordringt. Het is bovendien lastig te bestrijden. Het verkeer is bij fijnstof en stikstofdioxide de grootste boosdoener. Dat is nu wel duidelijk. Mensen gaan niet eerder dood door zeezout, waar zoveel over te doen is geweest, maar door de allerkleinste deeltjes in de uitlaatgassen.'

Er is in 2005 een heleboel gebeurd op dit onderwerp. Je moet een tevreden mens zijn?

'De boel is lekker in beweging. Er is veel debat. En Milieudefensie is er in geslaagd veel mensen bij het onderwerp te betrekken. Ik ben erg tevreden over de positieve reacties op onze tour langs de vieze plekken in een aantal grote steden. Maar concrete maatregelen zijn er nog te weinig genomen. Dus we moeten vooral

niet denken dat we nu tevreden achterover kunnen leunen. Van Geel heeft drie dingen gedaan: hij heeft Europa om uitstel gevraagd, in Nederland heeft hij boekhoudtrucs toegepast, en verder heeft hij zich beperkt tot autotechniek. Het is natuurlijk leuk dat hij zich met autotechniek bezighoudt, maar Nederland heeft geen auto-industrie en dus ook maar weinig invloed. Verder deelt hij subsidies uit om de techniek te stimuleren. Dat is jammer, want nu draait de belastingbetaler op voor de vervuiling van een ander. Dat zou hij via de dieselaccijns moeten doen zodat de vervuiler betaalt, maar dat krijgt hij niet voor elkaar. Ondertussen kiest het kabinet met de Nota Mobiliteit juist voor veel meer asfalt en wordt de groei van het wegverkeer niets in de weg gelegd. We zijn een beetje stukgelopen op de kruideniersmentaliteit van Van Geel. Hij had in alle opzichten het tij mee, politiek en in de media. Maar daar heeft hij te weinig mee gedaan. Hij vlucht in techniek en stimuleert gemeenten nauwelijks om harder te lopen.'

Landbouw en Voedsel

Eerst zaaien, dan oogsten. Een toepasselijker beeldspraak is er niet te bedenken voor de campagne Landbouw en Voedsel in 2005. Twee jaar lang intensief campagnevoeren om gif op groente en fruit zoveel mogelijk uit te bannen, leverde klinkend resultaat op. Het begon in 2003. Milieudefensie, Natuur en Milieu en Goede Waar en Co startten periodieke onderzoeken naar restanten van landbouwgif op groente en fruit in supermarkten. De uitslagen logen er niet om: in tal van supermarkten werden producten aangetroffen met teveel resten van bestrijdingsmiddelen of zelfs verboden middelen. De uitslagen van de onderzoeken werden voor iedereen zichtbaar op internet gezet (www.weetwatjeeet.nl). Dit in tegenstelling tot de onderzoeken van de overheid, die geheim zijn. Supermarkten waren daar vanzelfsprekend niet blij mee. En het werd voor hen nog minder aangenaam. Ketens die ernstig de fout in waren gegaan, kregen in 2004 te maken met consumentenacties en in één geval (Lidl) een dreiging met een rechtszaak. Daarnaast deden de drie organisaties samen met zeventienduizend burgers een beroep op minister Veerman van Landbouw om de meetgegevens van de overheid naar gif op groente en fruit voortaan wel openbaar te maken. De reactie kon niet uitblijven. Supermarkten, levensmiddelenbranche en de groente en fruit sector lieten geen gelegenheid voorbij gaan om de milieuorganisaties in diskrediet te brengen: zij zouden ondeskundig oordelen, de boel misleiden en het gevaar voor de volksgezondheid overdrijven. Ook minister Veerman leek allerminst van plan zijn beleid te wijzigen. Eind 2004 was de controverse op z'n hoogtepunt. Niets wees erop dat de partijen tot elkaar zouden komen.

In 2005 veranderde alles. Terwijl supermarkten in het openbaar een grote mond opzetten, begonnen zij achter de schermen hun telers te bewerken om voortaan onverdachte producten te leveren. Dat leidde tot gesprekken en een overeenkomst tussen de groente- en fruitafzetorganisaties, verenigd in de Dutch Produce Association (DPA) en de samenwerkende milieu- en consumentenorganisaties. En last but not least ging ook minister Veerman overstag. Per oktober 2006 worden de meetgegevens van producten in supermarkten openbaar. Campagneleider Wouter van Eck: 'een goede les: laat je niet overtroeven. De levensmiddelenbranche schreeuwde moord en brand en zoekt nu toenadering. De minister wees ons voorstel heel stellig af en is nu om. Gewoon volhouden dus. De aanhouder wint.' Met deze ontknoping is er voorlopig een eind gekomen aan de groot-scheepse acties rond gif op groente en fruit. 'Maar we moeten alert blijven', zegt Van Eck. 'De bedreiging komt niet alleen uit Nederland. Op dit moment wil de Europese Commissie bijvoorbeeld weer allerlei discutabele stoffen toelaten.'

Halverwege 2005 richtte de campagne haar pijlen op de bio-industrie. Geen zielige varkens en kippen dit keer, 'Bio industrie, kap ermee!' stelt een minder bekend gevolg van de vleesindustrie aan de kaak: voor de teelt van ons veevoer (voornamelijk soja) sneuvelen in landen als Brazilië enorme oppervlakten regenwoud. De aftrap van de actie was moeizaam. Van Eck: 'We hadden alles in huis om er een succes van te maken: een goed onderbouwd rapport, een deskundige spreker helemaal uit Brazilië – de priester en strijder voor milieu en mensenrechten Edilberto Sena – en een mooie actie bij een

FOTO: ROGER DOHMEN/HH

schip vol foute soja in de haven van Amsterdam. Tja, en dan komt er geen journalist op af en krijg je amper drie regels in de krant. 'Is de link bio-industrie – regenwoud misschien een té moeilijke boodschap? Van Eck meent van niet: 'De bijbehorende actiekaart is in korte tijd en zonder grote inspanningen van onze kant ondertekend door maar liefst 26 duizend mensen. Daaruit blijkt dus dat het kwartje echt wel valt.' De actiekaart was gericht aan Dumeco (thans Vion Food Group) de grootste vleesproducent van Nederland en derhalve één van de belangrijkste afnemers van soja. De vleesgigant werd verzocht geen soja meer te gebruiken die ten koste gaat van mens en milieu in het Amazonegebied. Een gesprek begin 2006 naar aanleiding van de actie leverde weinig op: 'Bij Dumeco vinden ze het allemaal heel schokkend wat in ons rapport staat, maar ze leggen de zwarte piet bij de tussenhandel en de overheid. Concrete stappen doen ze niet. Dat hadden we eerlijk gezegd ook niet verwacht.' Bio-industrie blijft ook in 2006 het belangrijkste thema.

Het promoten van biologisch is vanouds een constante bezigheid van Milieudefensie en ook in 2005 vonden de nodige evenementen plaats. In juni was de zeer goed bezochte fietstocht 'de boer op' langs veertig biologische boerderijen. En in de zomer vonden voor het achtste achtereenvolgende jaar de EKO-tellingen plaats. Voor het eerst bleek het gemiddeld aantal biologische producten in de supermarkt gedaald. Wouter van Eck: 'Een gevolg van de prijzenslag onder supermarkten. Maar helaas ook een bewijs van eigen falen. Blijkbaar zijn we er al die jaren niet in geslaagd voldoende druk op supermarkten uit te blijven oefenen.'

Steeds meer boeren stoppen ermee en bijna niemand lijkt er echt rouwig om te zijn. Is er eigenlijk nog wel plaats voor de agrarische sector in Nederland? 'In de Nederlandse landbouw is eigenlijk een merkwaardige ontwikkeling gaande,' zegt Van Eck: zowel de kwaliteitsmarkt – grotendeels biologisch – als de bulkproductie stijgt. In die twee segmenten is vraag. De middenklasse, zeg maar de gewone boer, verdwijnt. Mijn wens voor de toekomst is dat eindelijk het besef doordringt dat landbouw te belangrijk is om aan de vrije markt over te laten. Dat leidt tot krankzinnige situaties, zoals melk die uit Nieuw Zeeland komt. Ook hoop ik dat de oude tegenstellingen tussen boer en milieubeweging verdwijnen. Dat we elkaar nog steeds in de haren vliegen, is gewoon een Pavlov-reactie. We hebben grotendeels dezelfde belangen.'

Globalisering

Nederlandse bedrijven die in het buitenland opereren laten zich soms weinig gelegen liggen aan milieuregels en mensenrechten. Het ontbreken van bindende internationale regels op milieu-, sociaal en monetair terrein leidt tot vele misstanden. Sinds 2001 stelt de campagne Globalisering wangedrag van deze bedrijven aan de kaak. Dat lukte dit jaar erg goed. Vooral in de houtbranche zijn goede resultaten geboekt. Worldwood, het bedrijf dat

onder vuur ligt vanwege zijn handel in illegaal gekapt teakhout en handelsrelaties met het militaire regime in Birma, heeft voor het eerst kleine, maar positieve stappen gezet door FSC-hout te importeren en een milieuoördinator aan te stellen. Van een doorbraak is echter nog geen sprake, want het bedrijf wil niet stoppen met de import van teakhout uit Birma. Ook bij houtbedrijf Wijma lijken de bakens verzet. In december 2004 moest dit bedrijf zich nog verantwoorden wegens illegale kap in Kameroen (een zaak die Milieudefensie aanhangig had gemaakt bij de Vereniging van Nederlandse Houtondernemingen). Een jaar later ontvangt Wijma als eerste Nederlandse bedrijf werkzaam in West-Afrika het FSC-certificaat voor het verantwoorde bosbeheer in één van haar bosconcessies in Kameroen. 'Een typisch voorbeeld van een bedrijf dat achter liep en nu voorloper is geworden.', aldus Anne van Schaik, campagneleider Globalisering. 'Al begin jaren negentig en nog meerdere keren daarna, stonden we bij Wijma op de stoep om diens kapbeleid aan te kaarten. Het maakte ons er beslist niet geliefd, maar het heeft wél geholpen. Ze relativeert de successen meteen: 'Milieudefensie wil een verbod op illegale kap. Daar hebben we de politiek voor nodig, maar de ontwikkelingen daar gaan veel te traag. Dat importverbod moet er gewoon nú komen. Anders zijn alle bossen weg voordat er iets is gebeurd.'

Vrijwilligers deden onderzoek naar de duurzaamheid van houten tuinmeubelen in een groot aantal tuincentra en bouwmarkten. Hun conclusie: het aanbod van tuinmeubelen met het FSC-keurmerk is zeer matig en veel duurzaamheidsclaims op de producten zijn vals. Uitgerekend Intratuin, het bedrijf dat in 1998 aankondigde alleen nog FSC-tuinmeubelen te zullen gaan verkopen, kwam als allerslechtste uit de bus. Daarvoor ontving de tuingigant de 'Botte Bijl Award' uit handen van Milieudefensie. Het bedrijf stelde geschrokken een milieuoördinator aan en beloofde het aandeel FSC-tuinmeubelen te zullen verhogen. De valse duurzaamheidsclaims die werden gevonden, zijn door Milieudefensie in 2005 aangekaart bij de Reclame Code Commissie. Deze heeft op 17 februari 2006 zeven van de tien klachten gehonoreerd.

De aanleg van palmolieplantages is een van de hoofdoorzaken van ontbossing in Zuidoost-Azië. Palmolie is een grondstof voor talloze producten: levensmiddelen, zeep, cosmetica. Steeds vaker wordt het ook gebruikt om energie mee op te wekken. Biomassa weliswaar, maar bepaald geen milieuvriendelijke. Milieudefensie ontdekte dat ook energiebedrijf Essent palmolie bijstookt. Van Schaik: 'Milieudefensie zat daar meteen bovenop. Na ons protest verklaarde staatssecretaris Van Geel dat er geen bomen in Zuidelijke landen mogen worden gekapt voor onze duurzame energie. En minister Brinkhorst besloot de subsidie op palmolie af te bouwen. Essent en andere grote energiebedrijven gaven vervolgens aan vanaf 2007 te zullen stoppen met de bijstook van palmolie. Onder leiding van het ministerie van

'De bonafide teler is het slachtoffer van de sjoemelaar'

Wouter van Eck, campagneleider Landbouw en Voedsel

In 2005 bereikte de campagne om gifresten uit groente en fruit te weren zijn hoogtepunt. Vóór de schermen werd er flink geruzied met supermarkten, het Centraal Bureau Levensmiddelenhandel (CBL) en het Voedingscentrum. Achter de schermen werd ondertussen een interessante coalitie gesmeed met de groente- en fruitafzetorganisaties, verenigd in de Dutch Produce Association (DPA), die 80 procent van de handel in groente en fruit vertegenwoordigen. Campagneleider Wouter van Eck over het succes van de stille diplomatie: 'Eigenlijk bleek al na twee, drie gesprekken, dat we veel meer een gemeenschappelijke agenda hadden dan verwacht.'

FOTO: RICK KEUS

Hoe komt zo iets tot stand?

'Sommige supermarkten beschuldigden ons publiekelijk van valse aantijgingen. We konden rustig gaan slapen want er was niets aan de hand met groente en fruit. Maar ze oefenden ondertussen wel druk uit op de toeleveranciers, door de negatieve publiciteit die onze gifmetingen toch iedere keer weer opriepen. Toen hebben de toeleveranciers, dus de groothandel en de voormalige veilingen, contact gelegd met Milieudefensie. En eigenlijk bleek al na twee, drie gesprekken, dat we veel meer een gemeenschappelijke agenda hadden dan we vooraf verwachtten.'

Het eerste gesprek vond plaats op neutraal terrein, ergens in het midden van het land. We kenden elkaar alleen van het televisiescherm, waar over en weer beschuldigingen werden geuit. En dan zit je aan één tafel, tegenover iemand die mij 'de gesel van de sector' noemde. Toch ontstaat er gaandeweg meer begrip voor elkaars positie. Er zijn veel bonafide telers die verstandig en spaarzaam met gif omgaan, dat blijkt ook uit onze metingen. Zelfs zo goed, dat een groot deel van de gangbare groente in de praktijk residuvrij is. De pijn zit hier in, dat er ook producten zijn waar wél veel, soms zeer schadelijk gif op zit. Sommige telers werken onoordeelkundig. Soms wordt er gesjoemeld. Die telers brengen de anderen ook in diskrediet. En eigenlijk hebben de bonafide telers, de milieubeweging en de consumentenorganisaties een gemeenschappelijke agenda. Als we de misstanden kunnen tegengaan, kunnen we zeggen dat er helemaal niets mis is met groente en fruit. Dan kunnen we ophouden met die nare verhalen. Dat werd toen de gemeenschappelijke werkagenda: geen wetsovertredingen meer.'

Supermarktkoepel CBL en het Voedingscentrum hadden veel kritiek op ons verhaal. Zaten zij ook aan tafel?

'Nee. Zij reageerden zo defensief, dat we het prettig vonden even alleen met elkaar zaken te doen. Beter dan er mensen bij te betrekken die op de rem staan en nog in de ontkenningfase verkeren. Je merkt bij het CBL dat ze te vaak de zwakste schakel verdedigen. Terwijl diverse supermarkten al vergaande stappen hebben gezet, bleven zij maar roepen dat er niets aan de hand was en beschuldigden ze ons van onheuse dingen. Ook het Voedingscentrum koos de weg van het bagatelliseren.'

Beschrijf de sfeer van die gesprekken eens. Ben je gelijk vrienden voor het leven of is het toch meer een verstandshuwelijk?

'Er groeit als je vaker overlegt ook persoonlijke waardering. De sfeer wordt hartelijker en opener. Ik heb op een hete dag door de kassen gelopen om de sla te zien groeien. Het tuindersvak is een heel mooi vak. Het is mooi om dat van nabij te zien. Je krijgt begrip voor het krachtenspel waarin een teler zit. Op het moment dat wij met een sla-meting naar buiten komen, is de bonafide teler het slachtoffer van de sjoemelaar. De prijs van de sla keldert en het imago van het product komt onder druk te staan. En de marges zijn al niet ruim in de landbouw. Dan veroorzaken wij dus echt pijn, ook bij degenen die niet schuldig zijn. Het is goed om je dat te realiseren en de teler die daar onder lijdt in de ogen te kijken. Tegelijkertijd hoor je van hun kant: wij hebben ook jonge kinderen. Wij willen ook dat die gezond eten en niet met allerlei gifstoffen moeten opgroeien. Dus daar werd ons verhaal voor een deel overgenomen. Dat is een belangrijke toenadering.'

Economische Zaken is inmiddels een werkgroep ingesteld die criteria voor duurzame biomassa gaat opzetten. Helaas heeft Essent nu toch weer plannen om tot stook over te gaan. En er is zelfs een bedrijf dat drie centrales wil bouwen voor palmoliestook. Dus we zijn er nog niet. Toch zijn we blij dat de bewindslieden voor één keer eens wel duidelijke taal hebben gesproken over wat wel en niet mag. Iets wat ze in veel andere gevallen helaas verzuimen.'

Een bedrijf waar acties jaar in jaar uit weinig vat op lijken te hebben, is Shell. Het olieconcern blijft milieuwetten in diverse landen aan zijn laars lappen. Zo overtreedt het concern bijvoorbeeld al sinds 1984 het verbod op het zeer schadelijke affakkelen van aardgas in Nigeria. Zelfs het vonnis van het Nigeriaanse federale gerechtshof in november 2005 om onmiddellijk met het affakkelen te stoppen, had niet het gewenste effect. Sinds enige jaren brengt Milieudefensie de milieugevolgen van de oliewinning in Nigeria en andere landen onder de aandacht op de Shell-aandeelhoudersvergadering in Scheveningen. Steeds meer aandeelhouders zijn ontevreden over het gedrag van Shell. Mede daardoor kwam topman Jeroen van der Veer na het protest op de laatste aandeelhoudersvergadering niet uit onder een persoonlijk gesprek met Milieudefensie. 'Helaas vindt Van der Veer dat het hoofdkantoor niet verantwoordelijk is voor de problemen in Nigeria. Hij blijft maar herhalen dat de conflicten een lokale aangelegenheid zijn. Terwijl wij vinden dat er zowel lokaal als internationaal aan oplossingen moet worden gewerkt,' zegt Anne van Schaik. Na het gesprek kwam er wel beweging in een

andere delicate kwestie: de verouderde oliepijpleidingen in de Zuid-Afrikaanse havenstad Durban zullen worden vernieuwd. Deze zorgden voor ernstige lekkages in woonwijken en de haven. 'Een overwinning van de lokale bevolking in Durban en de internationale groepen die zich jarenlang hebben ingezet voor vervanging van de pijpleidingen.' Een ander succesje in het Shell-dossier waar Milieudefensie mede aan heeft bijgedragen, is het verleggen van een pijpleiding bij het gigantische olie- en gasproject voor de kust van het Russische eiland Sachalin. Met deze ingreep wordt het foerageergebied van de uiterst zeldzame grijze walvis ontzien.

Shell, Worldwood en andere 'foute' bedrijven werden op 12 november op komische wijze te kijk gezet bij de uitreiking van de Schone Schijn Awards. Dit 'prijzengala' voor Nederlandse bedrijven die zich in het buitenland misdragen werd gehouden ter ere van het honderdste Earth Alarm, het schrijfproject van Milieudefensie, waar ongeveer drieduizend mensen aan meedoen. In 2006 gaat Milieudefensie door met het aan de kaak stellen van Nederlandse bedrijven die zich elders misdragen. Campagneleider Anne van Schaik: 'Want we blijven keer op keer verkeerde praktijken aantreffen. Het is nog steeds verre van vanzelfsprekend dat bedrijven als Shell in het buitenland dezelfde standaarden hanteren als waar zij in Nederland aan moeten voldoen. Daar blijven we dus voor vechten!'

Energie en Klimaat

'Op gebied van energie en klimaat leek 2005 wel een realitysoap,' zegt campagneleider Energie en Klimaat,

FOTO: ELAINE GILLIGAN

Donald Pols. 'New Orleans onder water, recorddroogte in Zuid-Europa en het Amazonegebied, zomertemperaturen in oktober. En een heuse oliecrisis met historisch hoge benzineprijzen. Een soort preview eigenlijk van wat ons te wachten staat als we niks tegen klimaatverandering ondernemen. Maar naast drama was er ook hoop: begin 2005 ging het verdrag van Kyoto in werking en we sloten het jaar af met een gunstig verlopen VN-klimaatop in Montreal.' Milieudefensie probeert al drie jaar lang de noodzaak van klimaatmaatregelen hoger op de politieke en maatschappelijke agenda te krijgen. Geen gemakkelijke opgave met een regering die de urgentie van energiebesparing en duurzame energiebronnen nauwelijks onderkent. Donald Pols: 'Dit kabinet omarmt 'oplossingen' die al jaren geleden zijn afgeserveerd. Neem nu minister Brinkhorst met zijn plannen voor een 'duurzame' kolencentrale. Alsof zoiets bestaat. Of de kerncentrale van Borssele die opeens tot 2033 moet openblijven. Deze regering houdt willens en wetens de ogen gesloten voor het enorme potentieel van zonne- en windenergie en energiebesparingsmaatregelen. Terwijl andere Europese landen hier volop in investeren, korten ze hier op de budgetten. Beschamend!'

Milieudefensie protesteerde op 24 februari samen met Greenpeace tegen het openhouden van Borssele en bood minister Brinkhorst op 7 september de gouden kolenkit aan. Maar verder besloot Milieudefensie haar pijlen op andere doelgroepen te richten dan de weinig vooruitstrevende Haagse politiek. Met het oog op de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2006, besloot Milieudefensie de schijnwerpers te richten op de rol van gemeenten in het klimaatbeleid. 'Gemeenten zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor eenderde van de CO₂-uitstoot in ons land. Slechts weinig gemeentebesturen realiseren zich dat. Klimaatdoelstellingen gekoppeld aan concrete maatregelen zijn er zelden', zegt Pols. Milieudefensie wees op de vele mogelijkheden die gemeenten hebben, zoals scholen met zonnepanelen, klimaatvriendelijke bouwprojecten, duurzame (straat)verlichting of schoon openbaar vervoer. De Klimaatkaart op internet bracht voor iedereen zichtbaar in kaart welke gemeenten in Nederland het goed of slecht doen. Bij diverse achterlopers werden CO₂-waarschuwingborden bij de plaatsnaamborden geplaatst. Goedbezochte Klimaatcafé's in het land deden lokaal de discussie losbranden onder het genot van een drankje, muziek en acts. De activiteiten, halverwege 2005 begonnen, resulteerden begin 2006 in de Partij voor Drog Voeten met de verkiezingseis aan gemeenten 'klimaatvriendelijk in te kopen' voor verwarming, verlichting, kantoorapparatuur, et cetera. Ondanks het succesvolle verloop is volgens campagneleider Donald Pols het werken met gemeenten toch veel moeilijker gebleken dan verwacht. 'Er zijn heel veel gemeenten en ze zijn allemaal weer anders. Dat maakt het lastig één lijn te bepalen. Daarom zijn we vaak niet goed

FOTO: RENÉ CLEMENT/HH

doorgedrongen tot de besluitvormingsprocedures. Wel is het ons gelukt geïnteresseerd publiek te laten zien hoeveel gemeenten eigenlijk aan het klimaatprobleem kunnen doen. Veel mensen waren zich daar nauwelijks van bewust.'

Eén lijn trekken, lukte wel in een ander geval, namelijk binnen eigen gelederen. Samen met negen andere natuur- en milieuorganisaties (Duinbehoud, Greenpeace, Kustvereniging, Natuur en Milieu, Natuurmonumenten, De Noordzee, Reinwater, Vogelbescherming, Waddenvereniging) vormde Milieudefensie een coalitie voor windenergie op zee. 'Dat ligt minder voor de hand dan je zou denken, want een deel van de natuur- en milieubeweging is fel gekant tegen windenergie. Vanwege de horizonvervuiling, de herrie of de al dan niet vermeende vogelslachtoffers. Mede daardoor maakten natuur- en milieuorganisaties jarenlang geen gezamenlijke vuist voor windenergie. Nu is dat eindelijk gebeurd. Zijn gemeenten al geen gemakkelijke doelgroep, een groter uitdaging wacht: Milieudefensie wil komend jaar banken overtuigen van de noodzaak om klimaatvriendelijk te investeren. Donald Pols: 'In de komende twintig jaar wordt naar schatting 23 triljard dollar geïnvesteerd in de mondiale energievoorziening. De besteding van dat geld zal het tempo van de opwarming van de aarde in hoge mate bepalen. Banken stoppen het geld van hun klanten massaal in winning van fossiele brandstoffen. Ontwikkelaars van duurzame energieprojecten kunnen daarentegen nauwelijks aan de benodigde geldmiddelen komen. Dat beleid willen we veranderen. Een lichtend voorbeeld komt uit Amerika. Citigroup, de grootste bank ter wereld, heeft na acties van milieuorganisaties toegezegd niet meer in olie- en gaswinning, mijnbouw en

foute houtkap te zullen investeren en des te meer in duurzame energie. Het lijkt me geweldig om, mét behulp van rekeninghouders, een bank als ABN AMRO of Rabobank tot zo'n besluit te verleiden.'

Jongeren Milieu Actief

Jongeren Milieu Actief (JMA) prolongeerde in 2005 een aantal succesvolle activiteiten uit voorgaande jaren. De energiebesparingsweddenschap The Bet ging voor het vierde jaar van start. Zeventien middelbare scholen wedden met hun gemeente dat ze in twee maanden tijd meer dan 8 procent op hun CO₂-uitstoot zouden kunnen besparen. Dat percentage is gelijk aan de bij de Klimaatop in Kyoto overeengekomen besparingsdoelstelling: 8 procent minder CO₂-uitstoot in 2010. Net als in alle voorgaande edities wonnen de scholieren in 2005 de weddenschappen. Dat gold bijvoorbeeld voor leerlingen van de Nieuwe Veste uit Hardenberg die maar liefst 32 procent bespaarden. Dat resultaat werd bereikt door de verwarming in ongebruikte lokalen uit te zetten, de waterkoeler in de docentenkamer te ontkoppelen en de school te laten overstappen op groene stroom. De wethouder die de weddenschap met de leerlingen aanging en verloor, stelt geld beschikbaar voor duurzame investeringen.

Ook het project EcoNaction loopt al meerdere jaren. Met lespakketten en voorlichting op scholen zwingelt JMA het milieubewustzijn bij middelbare scholieren aan, ook onder moeilijk bereikbare groepen, zoals leerlingen van het vmbo. De nadruk ligt op activiteiten die jongeren

zelf willen uitvoeren op hun school. Het project wint gestaag aan populariteit doordat steeds meer leraren er mee aan de slag gaan en de tweede fase meer ruimte biedt voor vakoverstijgend onderwijs.

Het project MissKoop begon aan het tweede jaar. Ditmaal stond het onderwerp verpakkingen centraal. In diverse steden werd straatmeubilair 'zinloos verpakt' in knalroze verpakkingsmateriaal om zo de aandacht op het onderwerp te vestigen. MissKoop, het koopzieke typetje van JMA, huldigde Coca Cola, die de wegwerp petfles invoerde. Het product was door bezoekers van de website van JMA verkozen tot meest zinloos verpakte product. JMA riep Coca Cola en de frisdrankenbranche op de hervulbare petfles te handhaven. De oproep had overigens geen resultaat.

Verder biedt JMA workshops (van WTO voor beginners tot biobier-proeven), EKO-modeshows, EKOcursussen, excursies, zeiltochten en ludieke acties rond Valentijnsdag en Kerst. Leuke activiteiten, waar veel jongeren warm voor lopen. Toch blijft de vaste aanhang van JMA met circa duizend jongeren nogal achter. Hoe komt dat? 'JMA is relatief onbekend als jongerenorganisatie en groeit langzaam,' zegt Linda Ijmker, coördinator van de jongerenorganisatie. 'Uit onderzoeken blijkt dat jongeren zich steeds meer zorgen maken over natuur en milieu, dus we moeten zeker meer jongeren kunnen betrekken. De bekendheid van Milieudefensie kan hierbij ook zeker een rol spelen zodat jongeren ons weten te vinden.'

FOTO: BRENDA POPPENK

Daarnaast staan jongeren er bekend om dat ze zappen tussen thema's en organisaties en dat ze niet zo snel ergens lid van worden. We doen veel om onze naamsbekendheid groter te maken. We hebben in 2005 voor het eerst een omvangrijke wervingsmailing de deur uit gedaan. Voor het tweede achtereenvolgende jaar waren we aanwezig op festivals om nieuwe leden en vrijwilligers te werven. We letten veel beter op dat we adressen van mensen verzamelen om ze te informeren over onze activiteiten. En we mogen echt niet klagen: ons actienetwerk heeft 180 nieuwe aanmeldingen gekregen.'

Over de samenwerking met Milieudefensie: 'Er is de laatste tijd gelukkig veel meer interactie met Milieudefensie. We bieden de campagne teams telkens aan gebruik te maken van onze communicatiemiddelen, zoals de e-mailnieuwsbrief en ons blad de Groene Golf. Anderzijds leveren wij veel meer input bij de campagnes. Zo hebben lokale JMA-groepen geholpen bij activiteiten van Energie en Klimaat en komend jaar gaan we samen met Milieudefensie campagnevoeren tegen de bio-industrie. Ook met andere jongerenorganisaties werken we meer samen. Afgelopen jaar bijvoorbeeld met het project Kies de Toekomst in samenwerking met de Nationale Jeugd Raad en, komend jaar bij de milieufotowedstrijd Picture This in samenwerking met Stichting Jong in Beeld.'

Gevaarlijke stoffen

De campagne die nooit campagne werd, heeft in 2005 toch een mooi succesje weten te behalen. Het mini-team startte eind 2004 samen met Natuur en Milieu een project tegen giftige, hormoonverstorende stoffen in cosmetica, zoals ftalaten, parabenen en synthetische muskverbindingen. Uit tests bleek dat bijna alle onderzochte cosmetica dergelijke stoffen bevat. Deze stoffen kunnen leiden tot verminderde vruchtbaarheid, vroegtijdige borstontwikkeling bij meisjes, verhoogde kans op astma, leverschade en enkele vormen van kanker. Mogelijke effecten hangen af van de mate en duur van de blootstelling. De publiciteit die op de publicatie van een rapport volgde en de reacties van bezorgde consumenten, misten hun uitwerking niet. Eind maart zegden alle drogisterijketens toe hormoonverstorende stoffen uit hun huismerkcosmetica te verwijderen, of de mogelijkheid daartoe serieus te onderzoeken.

In de zomer werd extra aandacht besteed aan de gevaarlijke stoffen in zonnebrandcrèmes. Onderzoek van de TU Delft wees uit dat veel zonnebrand naast hormoonverstoorders ook stoffen bevatten die tot DNA-schade kunnen leiden. Milieudefensie ging de stranden op om badgasten voorlichting te geven. Helaas zat het weer niet mee. Vichy en Schlecker, twee merken die wél veilig zijn, werden door actrice en Milieudefensieambassadrice Victoria Koblenko in het zonnetje gezet.

FOTO: IVAR PEL

Lokale afdelingen en individueel actieve mensen

- Lokale afdelingen
- Individueel actieve mensen
- Nieuwe afdeling Milieudefensie Maastricht

Lokale afdelingen

Lokale afdelingen werken op lokaal niveau aan de doelstellingen van Milieudefensie zoals die zijn omschreven in de statuten. Tegelijk vormen ze de ogen en oren van Milieudefensie in het land. In 2005 had Milieudefensie 83 lokale afdelingen.

Hoe de afdelingen georganiseerd zijn en welke activiteiten ze ondernemen verschilt sterk; zolang het maar past binnen het Algemeen Beleidsplan zijn ze daarin zelfstandig. 31 afdelingen hebben een aan het landelijk bureau gekoppelde rekening. Zij maken elk jaar een inhoudelijk en financieel jaarverslag en het landelijk bureau neemt hun financiële gegevens mee in het jaarverslag van Milieudefensie. Het is de bedoeling dat alle afdelingen (ook zonder gekoppelde rekening) een jaarverslag maken, maar niet alle afdelingen doen dat. Over 2005 zijn er in totaal 48 lokale jaarverslagen binnengekomen.

Negentien afdelingen hebben een eigen website; de best bezochte lokale website van 2005 was die van Milieudefensie Groningen met 7.483 unieke bezoekers.

Vaak sluiten lokale afdelingen zich aan bij activiteiten, die geïnitieerd zijn door het landelijk bureau. Zo speelden ze in 2005 een belangrijke rol bij de huis-aan-huis verspreiding van 1 miljoen informatiekranten voor de campagne 'Nederland in ademnood'. Onmisbaar zijn ze ook voor de jaarlijkse EKO-tellingen die worden verricht in meer dan driehonderd supermarkten verspreid over het hele land.

Daarnaast organiseren de afdelingen acties en activiteiten die aansluiten bij de plaatselijke actualiteit, nemen ze deel aan lokale overlegstructuren, lobbyen bij de plaatselijke politiek en voeren juridische acties. In Arnhem blies de gemeenteraad in december 2005 de aanleg van een weg, de zogeheten Westtangent, dwars door landgoed Mariëndaal af. Een succes voor Milieudefensie Arnhem, die

twee jaar lang stevig actie voerde tegen deze weg. Roermond kreeg in 2005 een natuurpad, op gedurig aandringen van Milieudefensie Roermond. Leden van deze afdeling ruimen met regelmaat de rommel op het pad op en doen waarnemingen over de natuurontwikkeling. Ze constateerden al veel sporen van insecten en vogels, maar ook van een eekhoorn en een zandhagedis.

Sommige afdelingen hebben expertise opgebouwd op een specifiek onderwerp. Zoals Milieudefensie Groningen, die alles weet over houtstook- en allesbranders en op dat vlak zo deskundig is dat het landelijk bureau naar hen doorverwijst.

Het ontwikkelen van milieubewustzijn bij de plaatselijke bevolking neemt in veel afdelingen een belangrijke plaats in. Zo plaatst Milieudefensie Meerssen wekelijks een stukje over natuur en milieu in het plaatselijk weekblad De Geulbode. Milieudefensie Rotterdam sloot zich net als voorgaande jaren aan bij de niet-winkeldag. In de vorm van straattheater confronteerden de leden het winkelend publiek met het eigen koopgedrag, de wegwerpmaatschappij en overconsumptie. Milieudefensie Gouda richt zich daarbij op kinderen en jongeren; ze heeft elk jaar activiteiten in het kader van de plaatselijke ECO kids-middag en van de door Milieudienst Midden-Holland voor middelbare scholieren georganiseerde afvalfietstocht.

De afdeling in Bergeijk luistert naar de naam Kookgroep Bergeijk. De leden koken elke maand een biologisch vegetarisch viergangendiner en zitten telkens al maanden van tevoren volgeboekt. Op 1 oktober 2005 konden 75 actieve Milieudefensieleden afkomstig uit het hele land van hun kookkunst genieten op de jaarlijkse 'actieve-ledendag'.

Kantoorvrijwilligers Doenja Snijder en Steven van der Jagt pakken t-shirts in.

Individueel actieve mensen

Behalve lokale afdelingen heeft Milieudefensie een vaste pool van vrijwilligers. In 2005 namen 2.350 mensen deel aan landelijke acties en activiteiten, waarbij ze zich veelal in de eigen regio inzetten voor landelijke campagnes. Voor het vervaardigen van actiemateriaal kon Milieudefensie een beroep doen op zeventig 'klussers' en bij demonstraties en manifestaties trokken vijftien stellers (uit een pool van 45) de aandacht.

Minder in het oog lopend, maar van onschatbare waarde waren (en zijn) de zestig vrijwilligers die op het hoofdkantoor van Milieudefensie een helpende hand boden bij het invoeren van administratieve gegevens in digitale bestanden, het archiveren van de geschiedenis van de organisatie en van kennismateriaal en het verzenden van actiemateriaal en de Earth Alarm en het inpakken van bestellingen. Sommige vrijwilligers doen dat kantoorwerk al vele jaren, andere zetten zich tijdelijk in om een periode van werkloosheid te overbruggen of werkervaring op te doen. De prettige, informele sfeer en het goede doel waar het om gaat, vormen naast het aanbrenge van structuur in het eigen leven belangrijke redenen voor vrijwilligers om op kantoor mee te werken. En dan waren er nog de vijftien vrijwilligers met specifieke know how die zich voor enkele maanden onbetaald verbonden aan Milieudefensie voor het vormgeven van specifieke projecten.

Nieuwe afdeling Milieudefensie Maastricht

Het begon met het rondbrengen van de actiekrant 'Luchtalarm' in de zomer van 2005. Jelle Vegt (52) fungeerde daarbij als dephouder voor Maastricht-Oost. 'Ik vond het zulke leuke mensen die de kranten kwamen ophalen,' vertelt Jelle, 'en het waren er best veel. Dan moet het toch mogelijk zijn een afdeling op te richten, dacht ik bij mezelf.' Hij belde het kantoor in Amsterdam met zijn idee en schreef vervolgens alle krantenbezorgers en Milieudefensieleden in Maastricht aan.

In augustus was Milieudefensie Maastricht een feit, met acht kerngroepleden, daarom heen een kring van twaalf mensen die incidenteel ingeschakeld willen worden en een buitenste schil van twintig sympathisanten. In november hadden ze hun eerste actie. Gehuld in pinguïnpakken spraken ze het winkelend publiek aan op hun energiegebruik en deelden ze flyers uit met kostenbesparende milieutips. 'Vrijwel niemand liet de flyer op straat achter,' zegt Jelle trots, 'een teken dat het aansloeg.'

Ook voor 2006 zitten ze vol plannen, intussen deels uitgevoerd. Zo hielden ze op 4 maart 2006 samen met verwante groepen de demonstratie 'Kloar Loch, noodzaak!' om aandacht te vragen voor de slechte luchtkwaliteit in 22 straten in de stad. Verdere informatie over lopende en toekomstige activiteiten is te vinden op www.maastricht.milieudefensie.nl.

Actie 'Oprisser' van Milieudefensie Maastricht, 11 en 12 november 2005.

Samenwerkingsverbanden

- **Het netwerk van Friends of the Earth**
- **Nature and Poverty**
- **Andere coalities en netwerken**
- **Vertegenwoordiging in raden en adviescommissies**
- **Sociaal Economische Raad**

Het netwerk van Friends of the Earth

Op pagina 57 komt het internationale netwerk van Friends of the Earth, waarvan Milieudefensie het Nederlandse lid is, in algemene zin ter sprake.

Milieudefensie is, samen met Friends of the Earth (FoE) Zuid-Afrika, coördinator van de Friends of the Earth International Corporate campagne. Deze campagne kijkt niet alleen naar de betrokkenheid van multinationals bij overschrijdingen van milieunormen of sociale problemen. We kijken ook naar mogelijkheden om structurele verbeteringen tot stand te brengen: door het versterken van de rechten van benadeelden in zuidelijke landen en door de invoering van internationale regels om bedrijven aansprakelijk te stellen.

Friends of the Earth International (FoEI) werkte in 2005 nauw samen met FoE-Nigeria en lokale gemeenschappen in Nigeria bij een aantal rechtszaken tegen alle grote oliemaatschappijen en de Nigeriaanse overheid. Doel was het grootschalige en illegale affakkelen van gas te stoppen. November 2005 werd een eerste rechtszaak gewonnen. Shell werd door het High Court opgedragen om in de Iwerek community onmiddellijk met het affakkelen te stoppen, omdat het in strijd is met de Nigeriaanse grondwet en een aantasting van de mensenrechten betekent. Shell is van plan nog tot 2009 door te gaan met het affakkelen van gas. In 2003 en 2004 is de totale hoeveelheid door Shell afgefakkeld gas zelfs toegenomen, als gevolg van de hogere olieproductie. Meer informatie over affakkelen is te vinden in het rapport uit 2005:
<http://www.foei.org/publications/pdfs/gasnigeria.pdf>.

In Europa voerde de Corporate campagne van Friends of the Earth in 2005 actie tegen de snel groeiende invloed van grote bedrijven op het beleid van de Europese Commissie en het Parlement. De afgelopen jaren

zijn door die invloed al verschillende milieuvorstellen gesneuveld of afgezwakt. Zo is in 2005 door massieve lobby van de chemische industrie (waaronder DSM, AKZO NOBEL en Shell) een nieuw voorstel voor de controle op chemische stoffen sterk uitgekleed. Friends of the Earth heeft samen met andere organisaties in juni 2005 de Alliance for Lobbying Transparency and Ethics Regulation (ALTER-EU) opgezet. Deze coalitie wil de EU ertoe aanzetten om de lobby door grote bedrijven transparanter te maken: lobbyisten moeten aangeven voor wie ze werken en de EU moet bij consultaties alle belanghebbenden gelijke toegang geven. Meer informatie:

http://www.foeeurope.org/publications/2005/chemical_industry.pdf
<http://www.alter-eu.org/>

Het secretariaat van Friends of the Earth International was al gevestigd in Amsterdam, maar nooit in hetzelfde pand als Milieudefensie. Het nieuwe kantoorgebouw aan de Nieuwe Looiersstraat bood die mogelijkheid wel, daarom verhuisde het secretariaat met Milieudefensie mee. (Meer over de verhuizing op pagina 32).

Nature and Poverty

Vanuit de gedachte dat duurzaam beheer van ecosystemen een voorwaarde is om effectief te kunnen werken aan de bestrijding van armoede werken Milieudefensie, Wereld Natuur Fonds (WNF) en IUCN Nederlands Comité samen in het vierjarige programma Nature and Poverty. In nauwe samenwerking met zuidelijke partnerorganisaties streven ze naar herstel, behoud en duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen. Veel van de lopende activiteiten en internationale campagnes van Milieudefensie en het netwerk van Friends of the Earth International zijn ingepast in dit programma, dat wordt gefinancierd door het ministerie van Buitenlandse Zaken (DGIS).

In 2005 is samengewerkt in vijf verschillende regio's. In de Pantanal (Zuid-Amerika) is gewerkt aan het duurzaam beheer van de wetlands, die bedreigd worden door de aanleg van grootschalige sojaplantages. Duurzaam bosbeheer stond centraal in Congo Basin (Afrika), waar overexploitatie en illegale houtkap het tropisch regenwoud bedreigen. Het behoud van de bossen van Indonesië, Maleisië en Papoea Nieuw-Guinea (Zuidoost-Azië) was speerpunt van het derde subprogramma; miljoenen hectaren oerbos dreigen hier te verdwijnen door legale en illegale houtkap, de aanleg van oliepalmplantages en mijnbouw. Duurzame visserij was het doel in West-Afrika (Golf van Guinee tot en met Senegal). Ten slotte is in Indonesië en Maleisië (Zuidoost-Azië) gewerkt aan het behoud van het mangrovekustgebied en het bevorderen van duurzame garnelenkweek.

Er zijn twee belangrijke successen geboekt. De gezamenlijke activiteiten van de projectpartners in Kameroen leidden tot de formele erkenning van de rechten van de inheemse bevolking in het managementplan van het Nationaal Park Campo Ma'an. In Zuidoost-Azië hebben de partnerorganisaties een belangrijke bijdrage geleverd aan de totstandkoming en inhoud van criteria en richtlijnen voor de duurzame productie van palmolie.

De winst van het Nature and Poverty-programma is niet altijd meteen zichtbaar in concrete resultaten. Veel aandacht gaat uit naar de opbouw van wederzijds vertrouwen en de afstemming van strategieën. Hoewel het globale doel van de diverse partnerorganisaties doorgaans hetzelfde is, zijn er soms grote verschillen in insteek en organisatiestrategieën. Dit beïnvloedt de snelheid waarmee kan worden samengewerkt. Synergie en leren zijn dan ook belangrijke elementen in het Nature and Poverty-programma.

2006 Wordt het laatste jaar van deze eerste fase van het programma. Milieudefensie, Wereld Natuur Fonds (WNF) en IUCN Nederlands Comité zijn, met de opgedane ervaringen, momenteel in overleg over een passend vervolg van de samenwerking na 2006 (zie ook: www.natureandpoverty.org).

Andere coalities en netwerken

In 2005 nam Milieudefensie onder andere deel aan de volgende coalities en netwerken:

- De Nieuwe Dialoog: Een overleg van directeurs van 'grotere' maatschappelijke organisaties, zoals Novib en de FNV.
- Keer het Tij: Een brede coalitie van vooral 'kleinere' maatschappelijke organisaties die zich tegen het beleid van het kabinet Balkenende keren.
- Nederlands Sociaal Forum (NSF): Samenwerkingsverband van 130 Nederlandse maatschappelijke organisaties. Werd in 2004 voor het eerst in Nederland werd georganiseerd en krijgt in 2006 een vervolg.
- Strategisch Beraad: Het reguliere overleg van bijna

dertig landelijke natuur- en milieuorganisaties, de 12 provinciale Milieufederaties, de provinciale Landschappen en vier Milieucentra.

- MVO-Platform: Netwerk van Nederlandse maatschappelijke organisaties actief op het gebied van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen.
- Platform Andere Landbouw (PAL).
- Habitat Platform: Ondersteunt Nederlandse organisaties die internationaal werken aan een duurzame leefomgeving.
- European Environmental Bureau (EEB): Het Europees Milieubureau waarin meer dan 140 organisaties uit heel Europa participeren.

Vertegenwoordiging in raden en adviescommissies

In 2005 vervulde Milieudefensie adviesfuncties in:

- Sociaal Economische Raad (zie hieronder)
- Raad van Nature and Poverty-subsidieontvangers ROTS
- FSC – Raad van Toezicht
- Raad van Advies van Milieu Centraal
- Stuurgroep en redactie van de juridische website www.milieuhulp.nl

Sociaal Economische Raad

Vertegenwoordigers van Milieudefensie namen in 2005 deel aan de commissies Duurzaam Ondernemen (DuO) en Ruimtelijke Inrichting en Bereikbaarheid (RIB) van de Sociaal Economische Raad (SER). Eind 2005 verliet Milieudefensie de laatste commissie om praktische redenen: de tijd die het Milieudefensie kostte, woog niet langer op tegen de resultaten.

Milieudefensie heeft in 2005 meegewerkt aan het advies 'Milieu als kans'. Dit advies zet op een rij welke kansen milieumaatregelen kunnen opleveren voor innovatie en economische ontwikkelingen. Milieudefensie heeft zich met succes hard gemaakt voor de volgende punten, die dus in de tekst van het advies terecht zijn gekomen:

- De insteek van het kabinet is primair economisch, milieudoelen leveren niet noodzakelijkerwijs economische kansen op. Er zijn dus vooral andere milieumaatregelen nodig.
- Een hogere maatschappelijke welvaart rechtvaardigt overheidsingrijpen in de economie om milieukosten te internaliseren.
- De overheid moet 100 procent duurzaam inkopen.
- Er is een 'border tax adjustment' nodig om Europese bedrijven te beschermen tegen oneerlijke concurrentie op milieukwaliteit.

Externe communicatie

- **Periodieken**
- **Website**
- **Servicelijn**
- **Omgang met klachten**

Periodieken

Milieudefensie geeft twee algemene periodieken uit, Milieudefensie Magazine en Milieudefensie Actief. Daarnaast verschijnen (digitale) campagnenieuwsbrieven en Earth Alarm. Milieudefensie Magazine is een publiek-tijdschrift met een journalistieke formule. Het verschijnt maandelijks en had in 2005 een oplage van gemiddeld 16 duizend exemplaren. De redactie is onafhankelijk, hetgeen is neergelegd in het redactiestatuut. Directie en bestuur van Milieudefensie hebben geen zeggenschap over de inhoud. De enige uitzondering zijn de 'organisatiepagina's' in het Magazine, die duidelijk een apart katern vormen en waarin Milieudefensie haar eigen nieuws en acties onder de aandacht brengt.

Milieudefensie Actief is een periodiek met actienieuws en -foto's en wordt gratis toegezonden aan alle leden en donateurs die geen abonnement hebben op Milieudefensie Magazine. De gemiddelde oplage in 2005 was 90 duizend exemplaren.

Campagnes geven eigen digitale nieuwsbrieven uit voor geïnteresseerden. Het aantal abonnees verschilt per nieuwsbrief, en varieert van enkele honderden tot ruim duizend. Ook de verschijningsfrequentie verschilt en is afhankelijk van actuele ontwikkelingen.

Earth Alarm is het schrijfproject van Milieudefensie. Individuele burgers schrijven regeringen, bedrijven of internationale instanties (zoals de Wereldbank) brieven waarin ze de geadresseerden verzoeken verantwoordelijkheid te nemen voor milieumisstanden en deze op te lossen. Het gaat altijd om projecten in het buitenland. Het is een zeer effectief actiemiddel gebleken. In 2005 schreven ongeveer drieduizend mensen mee. Zij ontvingen zes keer een nieuwsbrief met achtergrondinformatie over een nieuwe case en een suggestie voor een brief. In 2005 vierde Milieudefensie het verschijnen van de honderdste Earth Alarm. Voor die gelegenheid zette Milieudefensie op een rijtje hoe effectief de eerste 100 Earth Alarms eigenlijk zijn geweest.

FOTO: LIESBETH SLUITER

Dat een eenvoudige brief toch veel effect kan hebben, blijkt wel uit de resultaten: in 24 procent van de gevallen hebben de brieven van de schrijvers direct bijgedragen aan het oplossen van een zaak; 64 procent van de zaken bleef onopgelost, en van 12 procent bleek de uitkomst niet meer te achterhalen. Bij de onopgeloste zaken bleek dat bedrijven altijd meerdere vrijwillige of wettelijke regels overtraden.

Website

In 2005 trok de website van Milieudefensie (www.milieudefensie.nl) 469.125 unieke bezoekers, een toename van 29 procent t.o.v. 2004. Samen bezochten ze de site 637.700 keer. Het bezoek aan de jongeren-website www.jma.org kende een toename van 25 procent, Ongeveer 20 duizend mensen bezochten in 2005 deze site met bij elkaar 30 duizend bezoeken.

Ook de themawebsites die Milieudefensie beheert, kenden in 2005 een flinke groei in bezoekersaantallen:

- **www.weetwatjeet.nl**
met 102 duizend bezoeken door 85 duizend mensen een toename van 35 procent;
- **www.weekvandevoortuitgang.nl**
met 33 duizend bezoeken door 26 duizend mensen een toename van 126 procent;
- **www.thebet.nl**
met 21,5 duizend bezoeken door 17,5 duizend mensen een toename van 35 procent.
- **www.choosefoodchoosefarming.org**
met 17 duizend bezoeken door 14 duizend mensen bleef gelijk aan vorig jaar.
- **www.misskoop.nl**
van JMA met 16,5 duizend bezoeken door ruim 12 duizend mensen een toename van 45 procent.

Lokale Milieudefensiegroepen hebben hun eigen websites, die ze zelf beheren en die luisteren naar namen als www.rotterdam.milieudefensie.nl. De best bezochte lokale site was in 2005 die van Milieudefensie Groningen met 7.483 unieke bezoekers.

Servicelijn

De servicelijn handelde in 2005 in totaal 11.738 telefoontjes en 6.957 emails af. In 31 procent van de gevallen ging het om vragen over of naar aanleiding van de campagnes die Milieudefensie in 2005 voerde; bijna de helft daarvan (42%) hadden betrekking op de verkeers-campagne 'Nederland in ademnood'. 31 Procent van de telefoontjes betrof aanvragen van brievenbusstickers; 23 procent had betrekking op de donateurs- en leden-administratie (adreswijzigingen e.d.). De overige 19 procent betrof uiteenlopende onderwerpen of telefoontjes die in feite bestemd waren voor de receptie, een andere afdeling, Milieu Centraal of een andere organisatie.

Omgang met klachten

Klachten komen binnen bij de Servicelijn, die ook verantwoordelijk is voor afhandeling overeenkomstig de klachtenprocedure. In 2005 zijn ongeveer vierhonderd klachten binnengekomen (veelal over administratie van persoonlijke gegevens) die naar tevredenheid van de klagers zijn afgehandeld. Het ging hoofdzakelijk om klachten over niet ontvangen post, onjuiste adressering, de keuze van actieonderwerpen en activvormen, en over standpunten van Milieudefensie.

Klachten worden wekelijks besproken tijdens het teamoverleg van de Servicelijn. Dat leidt waar nodig tot aanpassing van de werkwijze. Wanneer mensen klagen over teveel mailingen van Milieudefensie, dan wordt daar voor deze mensen in de toekomst rekening mee gehouden.

Een enkele keer komt een klacht voort uit een onvervulbare wens, bijvoorbeeld het verzoek om actie te voeren tegen een bepaald lokaal milieuprobleem. Dan wordt uitgelegd dat Milieudefensie in verreweg de meeste gevallen niet aan zo'n verzoek kan voldoen.

Indien een klager het niet eens is met de wijze waarop een klacht is afgehandeld kan hij of zij in beroep bij het bestuur. Evenals vorig jaar is in 2005 van de beroeps-procedure geen enkele keer gebruik gemaakt.

Inspraak en besluitvorming

- **Inspraak en besluitvorming leden**
- **Ledenbulletin**
- **Inspraak werknemers**
- **Ondernemingsraad**
- **Donderslag!**

Inspraak en besluitvorming leden

Milieudefensie is een vereniging waar meedoen en meebeslissen hoog in het vaandel staan. Dat betekent dat de Algemene Ledenvergadering (ALV) discussieert en besluit over (de grote lijnen van) plannen van Milieudefensie en over het vaststellen van de jaarverslagen van Milieudefensie.

Tweemaal per jaar vindt een ALV plaats, die wordt voorzeten door een door de leden gekozen presidium. Leden kunnen onderwerpen voordragen en moties indienen. In 2005 was het nieuwe Algemeen Beleidsplan (ABP) van Milieudefensie een van de belangrijke onderwerpen. Na een serie inspraakavonden voorafgaand aan de behandeling van het beleidsplan, stelde de ledenvergadering in juni de hoofdlijnen en uiteindelijk op 26 november 2005 de volledige tekst van het ABP vast. Op pagina 5 leest u er meer over.

In 2005 besprak het bestuur verder onder meer de conclusies het rapport van de Commissie Structuur met de Algemene Ledenvergadering. In 2004 werd de structuur van de organisatie tegen het licht gehouden om te kijken hoe de democratie in de vereniging nog beter tot z'n recht kan komen. De werkgroep stelde voor om óf nieuwe elementen in te bouwen in de structuur (ledenraad en correctief ledenreferendum) óf bestaande elementen beter te gebruiken (inclusief eventueel de mogelijkheid van een ledenpeiling). De keus viel op de tweede mogelijkheid. De eerste ledenpeiling wordt in het voorjaar van 2006 gehouden.

Voor het uitwerken van de campagneplannen hebben alle campagnes een campagneraad, waarin geïnteresseerde leden zitting hebben. Campagneraden vinden minimaal driemaal per jaar plaats.

Ledenbulletin

Het ledenbulletin is een intern orgaan voor en door leden, dat vier maal per jaar uitkomt. Het bulletin is door leden opgericht ten behoeve van interne discussie en visievorming. De redactie bestaat eveneens uit leden, twee bureaumedewerkers en een bestuurslid, en is onafhankelijk. Leden kunnen zich abonneren op de digitale of de papieren versie.

In 2005 ontvingen circa 280 leden het bulletin per post, ruim 900 abonnees kregen het bulletin digitaal toegesonden. Leden schreven onder meer over het nieuwe Algemeen Beleidsplan, de Europese grondwet en het veranderende karakter van vrijwilligerswerk.

Inspraak werknemers

Milieudefensie kent een vorm van participatieve besluitvorming. Campagneplannen worden ontwikkeld door de campagne teams, in overleg met relevante werkeenheden (centrale en ondersteunende diensten). Er wordt advies gevraagd aan de campagneraden. De Algemene Ledenvergadering, en tussentijds directie en bestuur, nemen uiteindelijk de beslissing. Over de algehele positionering en strategie vond maandelijks overleg plaats tussen campagneleiders, teamleiders van de centrale diensten (zoals Pers en Publiciteit, Fondsen- en Ledenwerving en de achterbanafdeling Netwerk) en de directie.

Er werd een beleidsdag en drie beleidsmiddagen georganiseerd voor alle medewerkers. Bij de beleidsdag op 30 juni werd gesproken over de campagneplannen voor 2006. Tijdens drie beleidsmiddagen stond het concept Algemeen Beleidsplan 2006 - 2010 centraal. Het interne besluitvormingsproces werd in 2005 geëvalueerd. Uitgangspunt was de hoeveelheid papier en overleggen te verminderen. In 2006 volgen enkele veranderingen.

Ondernemingsraad

Milieudefensie heeft, net als andere instellingen met meer dan vijftig werknemers, een ondernemingsraad (OR) die de belangen van het personeel behartigt. In 2005 telde de OR vijf leden die zestien keer bij elkaar kwamen. Op aandringen van de OR is er in 2005 een interne klachtenregeling gekomen en een vertrouwenspersoon aangesteld. Verder zijn de regelingen voor interne sollicitaties verbeterd.

In de discussie over het Algemeen Beleidsplan 2006-2010 heeft de OR een extra beleidsdag gevraagd en gekregen om de medewerkers meer mogelijkheid tot inspraak te geven. De voorzitter van de OR heeft over dit onderwerp namens de werknemers ingesproken bij de Algemene Ledenvergadering.

Daarnaast heeft de OR zich in 2005 actief bezighouden met de evaluatie van het loongebouw, de beoordeling en de beloning. Deze evaluatie is nog niet afgerond. Ook in 2006 zal de OR daarom aandacht besteden aan dit punt.

Donderslag!

Donderslag! is de geuzennaam voor een tweemaandelijksse bijeenkomsten ten behoeve van de interne organisatiedemocratie van Milieudefensie. Donderslag! wordt georganiseerd door medewerkers, alle medewerkers kunnen eraan deelnemen. Donderslag heeft een adviserende rol aan directie, campagne teams en andere werkeenheden. Organisatiebrede besluiten worden ter advisering aan dit orgaan voorgelegd. Dat laatste is in 2005 niet consequent gebeurd. Er vonden ook minder bijeenkomsten plaats dan in voorgaande jaren. De meest levendige discussies ontstonden rond een van de alternatieven die het bestuur voorstelde voor het nieuwe Algemeen Beleidsplan, namelijk om het aantal campagnes te verminderen.

Sociaal beleid

- Diversiteit personeel
- Salarissen
- Ziekteverzuim
- In- en uitstroom
- Fysieke arbeidsomstandigheden
- Veiligheid

In overeenstemming met haar doelstelling stelt Milieudefensie eisen aan het sociaal beleid van de eigen organisatie. Op onze website staan de algemene uitgangspunten van dit beleid vermeld.

Diversiteit personeel

In 2005 werkten in totaal 133 mensen bij Milieudefensie. Het grootste deel, 87 medewerkers, was in vaste dienst, 20 medewerkers hadden een tijdelijk contract waarvan zeven met uitzicht op een vast contract. Daarnaast werkten er 23 vrijwilligers/stagiair(e)s en drie mensen via bureau Maatwerk (WIW).

Op 23 januari 2006 had Milieudefensie 46 mannen en 59 vrouwen in dienst. Onder leidinggevendenden lag de sekseverdeling gelijk: negen vrouwen en negen mannen.

Dit betekent dat de kansen om onder de vrouwelijke respectievelijk mannelijke medewerkers een leidinggevende aan te treffen, zich verhouden als 3 : 4. Bij Milieudefensie werken relatief veel jonge mensen. Meer dan de helft is jonger dan veertig jaar.

Milieudefensie registreert etnische minderheden onder haar medewerkers niet apart en heeft in 2005 geen beleid gevoerd om tot een goede afspiegeling van de samenleving te komen. Hetzelfde geldt voor mensen met een handicap en voor herintredende vrouwen. Alle medewerkers van Milieudefensie werken part time, maximaal 0,8 fte. De organisatie wil dat medewerkers tijd overhouden voor andere rollen, bijvoorbeeld in het gezin, als vrijwilliger of bij andere maatschappelijke organisaties.

Leeftijdverdeling bij Milieudefensie, d.d. 23 januari 2006

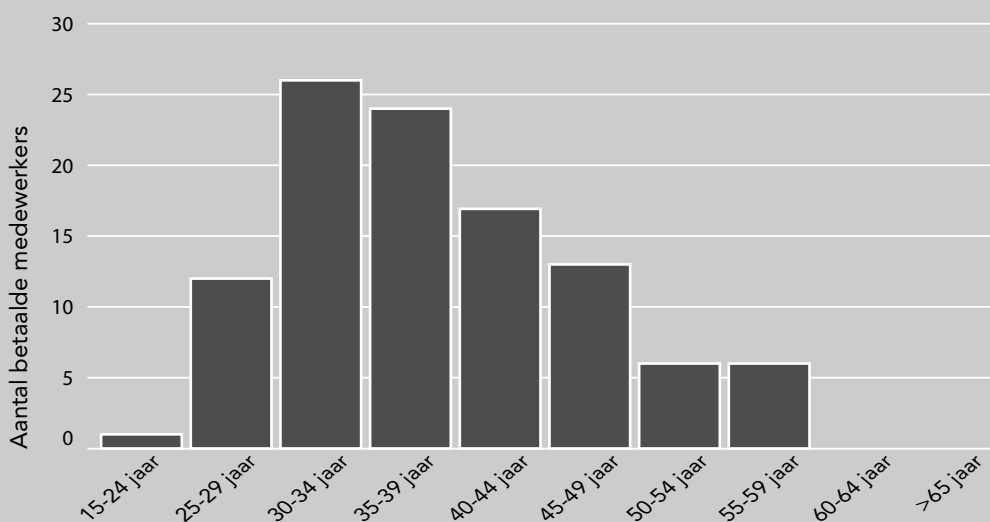

FOTO: MILIEUDEFENSIE

Salarissen

Milieudefensie heeft een plat loongebouw. Uitgangspunt is dat het hoogste salaris nooit meer dan twee maal het laagste salaris netto is. Het laagste salaris was in 2005 niet minder dan € 1.787 bruto per maand en het hoogste salaris niet meer dan € 3.394 bij een aanstelling van 1,0 fte.

Ziekteverzuim

Het ziekteverzuim in 2005 was 2,3 procent, een stuk lager dan in 2004 toen het 6,1 procent bedroeg. Het landelijk gemiddelde ligt op ongeveer 5 procent. Hannie Ontijt, hoofd Personeelszaken: 'De vermindering komt vooral doordat er in 2005 minder langdurig zieken waren. Vooral het team Globalisering kende in 2004 vanwege grote werkdruk een hoge ziekte-uitval. Dit team is geherstructureerd.' PZ voerde in 2005 een actief preventiebeleid. Het voorgenomen werkdruckeronderzoek heeft niet plaatsgevonden, omdat daar geen geld voor was.

In- en uitstroom

Bij een projectorganisatie als Milieudefensie is er altijd sprake van in- en uitstroom van medewerkers. Vervanging bij ziekte en zwangerschap zorgt voor extra in- en uitstroom. Van de vaste medewerkers vertrokken in 2005 zeven mensen. Van negen mensen eindigde het tijdelijke contract. Er kwamen 17 nieuwe medewerkers bij, waarvan zes met uitzicht op een vast contract.

Deskundigheidsbevordering en loopbaanontwikkeling

Voor opleiding en deskundigheidsbevordering van medewerkers had Milieudefensie in 2005 een budget van € 50.000. Hiervan is € 40.623 daadwerkelijk gebruikt. Evenmin als vorig jaar heeft Personeelszaken structureel loopbaangesprekken gevoerd met medewerkers. Dat komt door het vertrek van de medewerker die hiermee belast was. Milieudefensie wil in 2006 meer aandacht besteden aan loopbaanbegeleiding.

Fysieke arbeidsomstandigheden

Eind 2005 verhuisde Milieudefensie van het Damrak naar de Nieuwe Looiersstraat (beide in Amsterdam). Dat betekent direct een flinke verbetering van de arbeidsomstandigheden, omdat de verwarming op het nieuwe adres naar behoren functioneert en de elektrische installatie hier wél is goedgekeurd. In 2006 zal controle plaatsvinden door de Arbo-dienst. Meer over het nieuwe pand is te vinden op pagina 32.

Veiligheid

Milieudefensie heeft zes bedrijfshulpverleners (BHV-ers) die onveilige situaties zoals brandgevaar en geblokkeerde nooduitgangen signaleren en die uitrukken bij brand en ongevallen. Elke dag zijn er minstens twee BHV-ers aanwezig.

Voor de kantoorpanden van Milieudefensie aan het Damrak bestond een noodplan, waarin beschreven stond wie wat moet doen bij calamiteiten en waarin vluchtroutes waren aangegeven. Voor het pand aan de Nieuwe Looiersstraat wordt nog gewerkt aan een nieuw bedrijfsnoodplan. Dit plan moet in 2006 gereed zijn.

Intern milieubeleid

- **Computers en printers**
- **Milieubarometer**

De algemene uitgangspunten van het intern milieubeleid zijn te vinden op de website. In dit jaarverslag worden alleen de veranderingen besproken die in 2005 hierin zijn aangebracht.

Met ingang van 2005 worden bij borrels uitsluitend nog vegetarische hapjes verstrekt. Dat was daarvoor niet altijd het geval.

Met de verhuizing naar het nieuwe pand zijn we overgegaan op wc-papier van het merk Lotus. In tegenstelling tot het 'oude' wc-papier van merk Danke is dit papier hulsloos wat minder afval oplevert. Bij beide merken gaat het overigens om gerecycled papier.

Computers en printers

Milieudefensie houdt de ontwikkelingen op het gebied van milieuvriendelijke computertechnologie nauwlettend in het oog, inclusief de prijzen. De helft van de huidige computers zijn msi-modellen die minder stroom verbruiken dan de 'oude' typen. Milieudefensie is van plan geleidelijk over te gaan op een nieuwe generatie computers die zeer energiezuinig en volledig loodvrij zijn en minder giftige stoffen als brandvertragers bevatten. Deze computers zijn echter voor de huidige (Windows-) configuratie van het merendeel van onze werkstations niet krachtig genoeg. Een Linux werkstation heeft iets minder zware hardware eisen.

Milieudefensie besloot een aantal jaar geleden om diverse redenen geleidelijk over te gaan op Linux en Open Source software. Dit is reeds gerealiseerd voor alle centrale computers en ondertussen zijn we bezig met de werkstations. Eind 2005 was 10 procent van de honderd werkstations omgezet. In 2006 komt een milieuvriendelijke pc op de markt waarop we onze Linux configuratie zullen testen.

60 Procent van de beeldschermen zijn intussen flatscreens; deze gebruiken minder energie dan de ouderwetse monitoren en bevatten geen fosfor.

Voor wat betreft de printers bracht de verhuizing naar één pand enige milieuwinst mee. Nog maar de helft van de

printers was nodig. De oude, milieuvriendelijke printers zijn weggedaan, zodat eind december 2005 alle printers hooguit twee jaar oud waren. Van de negen huidige printers zijn er twee van het milieuvriendelijke type Kyocera. Milieudefensie hergebruikt de printer cartridges.

Milieubarometer

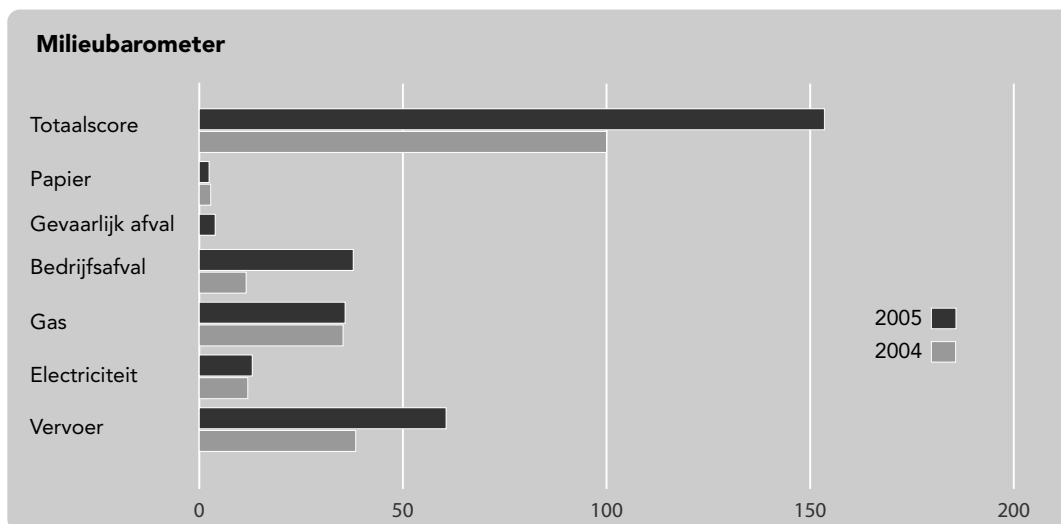
Om inzicht te krijgen in onze eigen milieuprestaties hebben wij dit jaar voor de tweede keer gebruik gemaakt van de MKB-Milieubarometer die door CE en Stimular ontwikkeld is voor het midden- en kleinbedrijf. Deze barometer toont in welke mate factoren als energie, afval en papierverbruik bijdragen aan onze totale milieuscore en milieukosten. De barometer werkt met efficiëncyndicatoren, waardoor we kunnen zien hoe wij het doen in vergelijking met andere kantoren. Met behulp van de barometer krijgen we bovendien inzicht in de ontwikkeling van onze eigen prestaties en kunnen we waar nodig en mogelijk bijsturen. Referentiejaar is 2004.

In de grafiek is te zien hoe Milieudefensie in 2005 op milieugebied presteerde ten opzichte van 2004. De totaalscore in het referentiejaar 2004 is daarbij gesteld op 100.

Vervoer

De belangrijkste milieubelasting van het kantoor van Milieudefensie komt net als in 2004 voor rekening van vervoer, en wel werk-werkverkeer (dienstreizen). Er is sprake van een duidelijke toename van de milieubelasting t.o.v. 2004. Milieudefensie medewerkers vlogen bij elkaar 204.468 kilometer, dat wil zeggen vijf keer de wereld rond. De tien vlieguren van het team Globalisering tellen hier zwaar in mee: goed voor 88 procent van de belasting door het werk-werkverkeer (181.200 kilometer). Medewerkers van dit team vlogen in 2005 meer dan het jaar daarvoor vanwege enkele belangrijke internationale bijeenkomsten, waaronder de jaarvergadering van Friends of the Earth International in Maleisië en een internationale strategiebijeenkomst over de bossen-

campagne van Friends of the Earth. Verder werd er gevlogen i.v.m. een onderzoek in Indonesië naar palmolie en palmolieplantages en voor een onderzoek naar de onduurzame kweek van tropische garnalen in Maleisië.

Woon-werkverkeer wordt geheel met OV of fiets gedaan en levert daarom geen milieubelasting op voor het kantoor. Omdat Milieudefensie autogebruik wil ontmoedigen, worden autokosten slechts vergoed als niet of niet op doelmatige wijze de plaats van bestemming met het openbaar vervoer kan worden bereikt of het gebruik van een auto noodzakelijk is.

Energie

Het gasverbruik is niet significant gestegen. Het gasverbruik per m³ gebouwinhoud is met 5 m³ gas per m³ gebouw hoger dan van een gemiddeld kantoorgebouw (4 m³/m³). Net als vorig jaar is de oorzaak gelegen in de oude, slecht geïsoleerde kantoorpanden en de sterk verouderde verwarmingsinstallatie. Dat was dan ook een belangrijke reden voor Milieudefensie om eind 2005 te verhuizen. Verbeteringen op dit punt vallen daarom pas in 2006 te verwachten.

60 Procent van het stroomverbruik bij Milieudefensie is groene stroom, afkomstig van wind, water en schone biomassa; de overige 40 procent loopt via de servicekosten van de verhuurder en is geen groene stroom. De milieubarometer geeft alleen het verbruik van niet-groene stroom aan.

Terwijl het stroomverbruik van Milieudefensie in 2005 in totaal 10 procent lager lag dan in 2004 geeft de barometer daardoor toch een lichte stijging te zien: in 2005 steeg het verbruik van grijze stroom (via de servicekosten van de verhuurder) ten gevolge van intensief liftgebruik voorafgaand aan en tijdens de verhuizing.

Afval

Milieudefensie produceerde in 2005 ruim drie keer zoveel afval als in 2004. Ook hier is de verhuizing de oorzaak van de toename. Eind 2005 is het oude kantoor zeer grondig opgeruimd, wat een grote hoeveelheid afval opleverde, waaronder ook gevaarlijk afval. Chemisch afval (4 procent) is daarbij zorgvuldig gescheiden van het reguliere afval. Ook het glasafval steeg licht. Dat komt omdat we sinds 2005 een eigen glascontainer hebben waardoor meer glas gescheiden wordt dan in 2004.

Papier

Kantoorpapierverbruik vormde in 2005, net als in 2004, slechts een heel klein deel van de totale milieubelasting; in 2004 was dit nagenoeg hetzelfde (2,8%). Hierbij is drukwerk (dat extern geproduceerd wordt) niet meegenomen. Papierinkoop is met 41 kilo per medewerker laag vergeleken met een gemiddeld kantoor (60 kilo per medewerker). Dit lage verbruik is verklaarbaar door Red het bos, het motto waaronder medewerkers van Milieudefensie hun papierverbruik trachten terug te dringen: in printers en kopieermachines wordt veel gebruik gemaakt van 'achterkantjes' (papier dat al aan een kant bedrukt is) en veel medewerkers printen twee pagina's tekst op één pagina A4 af. Milieudefensie koopt alleen 100 procent gerecycled papier in. Ook extern drukwerk voldoet aan deze milieueis.

Water

Het waterverbruik per medewerker vertoont in 2005 een kleine daling (6,4 m³ per medewerker in 2005 ten opzichte van 6,9 m³ per medewerker in 2004). Dit verbruik is iets lager dan gemiddeld in kantoren (7,3 m³ per medewerker) en vormt geen significante milieubelasting. Afvalwater, gevaarlijk afval en emissies van koolwaterstoffen vormen allemaal geen significante milieubelasting.

Naar een nieuw pand

Antoinette Mulder, Hoofd Interne Dienst

In december verhuisde Milieudefensie naar een nieuw pand in Amsterdam. Hoofd Interne Dienst Antoinette Mulder: 'We hadden een heel eisenpakket waaraan ons nieuwe kantoor moest voldoen. Heel belangrijk was dat we alle personeel in één pand wilden onderbrengen in plaats van twee zoals aan het Damrak.'

Het gebouw moest goed bereikbaar zijn met het openbaar vervoer, we zijn immers een milieuorganisatie die autogebruik wil terugdringen. We wilden dat het pand goed onderhouden was en energie-efficiënt. En we moesten het natuurlijk ook nog kunnen betalen.'

De keus viel op een voormalig kantoorpand van ABN AMRO aan de Nieuwe Looiersstraat, oorspronkelijk een knopenfabriek. Onder het motto reduce, reuse and recycle werden de nodige aanpassingen aangebracht.

'Reduce' hield in dat Milieudefensie maar een beperkt budget wilde aanwenden voor de inrichting. 'We zijn als organisatie voor consuminderen. Dan moet je niet bakken geld uitgeven aan de inrichting. We kozen ervoor nuttige dingen te hergebruiken ('reuse') in plaats van verfraaiing van het pand voorop te stellen. Verder deden we veel zelf, zoals het schilderen van het pand. Daar was niet iedereen gelukkig mee. Sommige medewerkers vonden de geluiddempende plafondplaten die er al zaten, foeilelijk en dat gold ook voor het okergele tapijt.'

De glazen tussenwanden die zijn aangebracht, waren afkomstig uit een ander pand ('recycle') en de bureaus

en ladenkasten zijn tweedehands aangeschaft. Mulder: 'De bureaus zijn van MDF. Als milieuorganisatie zou je eigenlijk houten bureaus en wanden moeten hebben, van FSC-kwaliteit. Daar hadden we het geld niet voor en op deze manier dragen we toch bij aan milieubehoud.' Trots: 'Het is wel Gispens dat we hebben gekocht.'

Op de roestvrijstalen keuken is niet bezuinigd. Ook de bureaustoelen, die geleidelijk worden vervangen, zijn nieuw ingekocht. Van nieuw materiaal is ook de vloerbedekking van de eetzaal. 'Daar ligt marmoleum. Dat wordt gemaakt van lijnolie, een milieuvriendelijk product.'

Is het nieuwe kantoor representatief voor Milieudefensie?

'We stralen soberheid uit,' vindt Mulder, 'geen patseriege inrichting. We wilden een vriendelijke, open sfeer en dat hebben we bereikt door te kiezen voor kantoorplanten waardoor je makkelijk naar iedereen kunt toelopen, en die aangekleed zijn met planten, met behanggetjes op de pilaren en met huiskamerlampen. De onderlinge samenwerking die we voorstaan, komt naar voren doordat de verschillende diensten niet gescheiden zijn door muren en deuren.'

We wilden ook professionaliteit uitstralen. Daarom heeft de receptie iets meer design gekregen en is daar nieuw materiaal gebruikt. De professionaliteit komt ook tot uiting in de huisstijl: paarse kleuren en de keuze voor één soort meubilair. De oude spullen van het Damrak die niet meegingen, hebben we weggegeven aan andere ideële organisaties.'

FOTO: BRENDA POPPENK

Fondsenwerving en sponsorbeleid

- CBF Keur
- Contributies en donaties
- Subsidies
- Renteschenken
- Sponsoring
- Nationale Postcode Loterij

Voor haar activiteiten is Milieudefensie afhankelijk van geld dat binnenkomt via contributies, donaties, subsidies en sponsoring. Voor Milieudefensie is het van primair belang dat haar oordeel over milieuproblemen en politieke en maatschappelijke issues niet afhankelijk is van eventuele wensen van geldschieters. Milieudefensie past haar beleid niet aan voor geld en heeft daarom strikte bepalingen ten aanzien van sponsors. Deze richtlijnen maken deel uit van onze gedragscode die te vinden is op de website van Milieudefensie. Dat geldt ook voor de richtlijnen met betrekking tot mailingen en de bescherming van de persoonsgegevens van leden en donateurs.

Milieudefensie is een vereniging. Dat houdt in dat de Algemene Ledenvergadering (ALV) de beslissende stem heeft over de plannen van Milieudefensie. Op grond van de door de ALV goedgekeurde plannen zoekt Milieudefensie naar geld ter bekostiging van specifieke projecten en programma's.

CBF Keur

Milieudefensie heeft sinds 2000 het CBF-Keur van het Centraal Bureau Fondsenwerving. Dat betekent onder meer dat de kosten van de fondsenwerving, die in 2005 21 procent van de inkomsten via deze fondsenwerving bedroegen, onder het toegestane maximum van 25 procent liggen. En dat de financiële verslaggeving voldoet aan de door het CBF opgestelde regels. In 2005 vond de periodieke herkeuring door het CBF plaats en werd het keurmerk opnieuw voor vijf jaar toegekend.

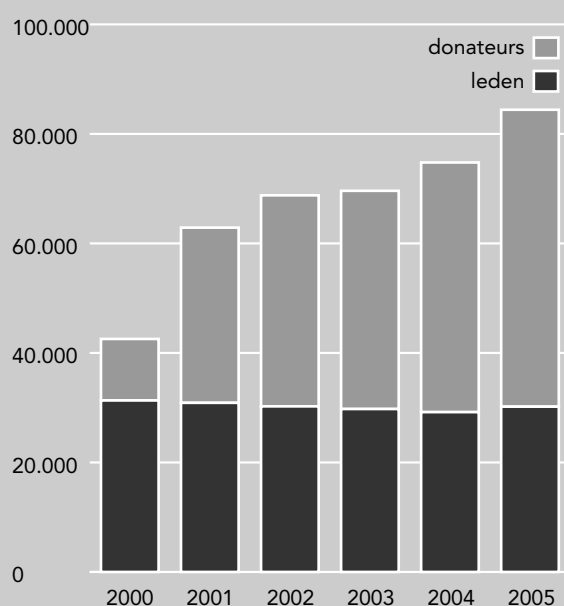
Contributies en donaties

Op 31 december 2005 telde Milieudefensie 30.189 leden, een stijging ten opzichte van 2004 van 3 procent (eind 2004: 29.191). Het aantal donateurs kwam uit op 54.225, een stijging van maar liefst 19 procent (eind 2004: 45.591). Het totaal aantal leden en donateurs komt

daarmee op 84.414. De omvang van de contributies en donaties bedroeg 2.552.251 euro, een toename van 13 procent t.o.v. 2004.

In de jaren 2001 tot en met 2005 heeft Milieudefensie met succes een wervingsprogramma uitgevoerd om de achterban van leden en donateurs en hun bijdragen substantieel te vergroten. Daarbij werd onder meer gebruik gemaakt van de diensten van een telemarketing-bureau. Dit bureau belde uitsluitend met mensen waarmee Milieudefensie al een financiële relatie heeft. Het aantal donateurs verviervoudigde: van 11.232 in 2000 naar 54.604 donateurs eind 2005. Het aantal leden bleef ongeveer gelijk en schommelt rond de 30.000 mensen.

Ontwikkeling leden- en donateurs aantallen

Vanwege het succes van het wervingsprogramma 2001-2005 zullen veel activiteiten hieruit worden voortgezet. Daarbij zal het werven van leden extra aandacht krijgen. Het doel is 40.000 leden en 60.000 donateurs in het jaar 2008. Dat biedt Milieudefensie een stevig fundament: maatschappelijke legitimatie voor de activiteiten, een basis voor de vereniging, potentieel drukmiddel voor campagnes en een duurzame financiële basis met vrij besteedbaar geld.

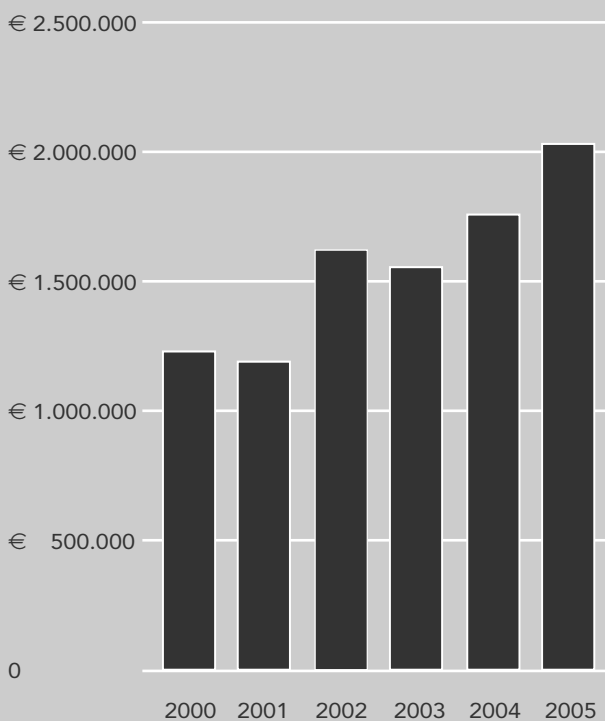
Subsidies

In het kader van de Subsidieregeling Maatschappelijke Organisaties en Milieu (SMOM) ontvangt Milieudefensie project- en programmasubsidie van het ministerie van VROM. Deze subsidieregeling is bedoeld om maatschappelijke organisaties in staat te stellen verantwoordelijkheid en initiatief te nemen voor issues op het gebied van milieu, natuur en duurzaamheid.

Voor de periode 2003 t/m 2005 heeft Milieudefensie programmasubsidie gekregen voor het betrekken van meer burgers bij haar activiteiten. In deze periode wist Milieudefensie een half miljoen mensen op haar thema's te activeren, variërend van meedoen aan laagdrempelige activiteiten tot zeer actieve deelname.

Projectsubsidies ontving Milieudefensie in 2004 behalve van VROM ook van andere overheden en fondsen. Zie hiervoor het financieel verslag.

Ontwikkeling netto baten eigen fondsenwerving

Renteschenkeningen

Milieudefensie is renteschenkingspartner van ASN en Triodos Bank. Dat betekent dat mensen die een spaarrekening hebben bij deze banken ervoor kunnen kiezen hun rente te laten overmaken op de rekening van Milieudefensie.

Sponsoring

In 2005 ontving JMA, de jongerenorganisatie van Milieudefensie, een bijdrage van € 10.000 van energiebedrijf Nuon voor het jongerenproject The Bet. In dit project wedden jongeren met gezagdragers dat zij hun CO₂-uitstoot met meer dan 8 procent kunnen terugbrengen.

Nationale Postcode Loterij

Milieudefensie behoort sinds 1996 tot de vaste beneficiënten van de Nationale Postcode Loterij (NPL). In 2005 heeft een evaluatie van de samenwerking plaatsgevonden die ertoe leidde dat de overeenkomst tussen Milieudefensie en de Nationale Postcode Loterij wederom met vijf jaar werd verlengd. In 2005 ontving Milieudefensie een bijdrage van 1,5 miljoen euro.

In 2005 vond een extra trekking plaats. Daarbij werd een bedrag van 16,3 miljoen euro toegekend aan een gezamenlijk klimaatproject van 38 beneficiënten van de Postcode Loterij, waaronder Milieudefensie. Met projecten in binnen- en buitenland, variërend van rampenpreventie, duurzaam waterbeheer, landbouw in droge gebieden tot energiebesparing willen deze 38 organisaties de komende jaren laten zien hoe we kunnen anticiperen op het veranderende klimaat. Op www.hier.nu leest u er meer over.

'Ondersteunen natuur en milieu-organisaties belangrijk'

Ellen Damsma,
managing director van de Nationale Postcode Loterij

'Wij zijn er trots op dat wij sinds de oprichting van de Postcode Loterij in 1989 ruim twee miljard euro hebben geschonken aan inmiddels meer dan 50 goededoelenorganisaties, zoals Artsen zonder Grenzen, Natuurmonumenten, Novib en natuurlijk Milieudefensie. Bij de keuze van de goede doelen van de Postcode Loterij streven wij ernaar organisaties te steunen die elkaar in doelstelling en werkwijze zoveel mogelijk aanvullen.

FOTO: NATIONALE POSTCODE LOTERIJ

Binnen het keurkorps van goede doelen van de Postcode Loterij neemt Milieudefensie een geheel eigen en bijzondere gewaardeerde positie in als actieorganisatie. De Nationale Postcode Loterij steunt het werk van Milieudefensie al sinds 1996, met een totaalbedrag van ruim 13 miljoen euro. Dankzij de deelnemers van de Postcode Loterij levert Milieudefensie hiermee een belangrijke bijdrage aan onder meer de bescherming van het landschap, een gezonde landbouw en een goed klimaat.

Wij vinden het ondersteunen van natuur & milieu-organisaties belangrijk. Wij zetten ons in voor een groene en rechtvaardige wereld en daarbij zijn vruchtbare aarde, zuivere lucht en gezond drinkwater van levensbelang.'

Ellen Damsma over haar werk voor de Postcode Loterij: 'Als managing director van de Postcode Loterij heb ik de mooiste baan van de wereld: leiding geven aan collega's die zich met veel passie inzetten en loten verkopen voor het goede doel. Een uniek idee waarbij het commerciële aspect gecombineerd wordt met het maatschappelijke. Maar uiteraard brengt mijn werk ook veel hektiek met zich mee. Ik vind het dan ook heerlijk om me in natuur te ontspannen en me weer 'op te laden' door te tuinieren en lange wandelingen te maken.'

De Nationale Postcode Loterij draagt 50 procent van elk verkocht lot af aan organisaties die zich inspannen op het gebied van natuur en milieu, ontwikkelingssamenwerking en mensenrechten, de zogeheten 'goede doelen van de Postcode Loterij'. Dit betekent een structurele steun voor 21 goededoelenorganisaties op het gebied van natuur en milieu.

Financieel verslag 2005

De jaarrekening 2005 van Milieudefensie is opgesteld volgens de Richtlijn Verslaggeving Fondsenwervende Instellingen.

Over 2005 was een tekort begroot van 52.300 euro. Het jaar werd afgesloten met een positief resultaat van 245.928 euro. Het verschil tussen de begroting 2005 en de werkelijke cijfers 2005 wordt toegelicht in de verschillenanalyse met de begroting.

Milieudefensie heeft enkele beleggingen in haar bezit. Geen van deze beleggingen is bedoeld om financieel rendement mee te behalen. Bij aanvang van het Triodos Windfonds heeft Milieudefensie aandelen gekocht overeenkomstig de omvang van het toenmalige elektriciteitsverbruik. Inmiddels gebruikt Milieudefensie ook groene stroom. Daarnaast bezit Milieudefensie enkele aandelen in grote bedrijven om op aandeelhoudersvergaderingen haar stem te kunnen laten horen.

Het bestuur heeft besloten de algemene reserve en de arbeidscontinuïteitsreserve samen te voegen tot een nieuwe reserve namelijk de continuïteitsreserve. Deze reserve is bedoeld voor dekking van risico's op korte termijn. Milieudefensie wil op termijn deze reserve brengen op het niveau van 50% van de werkorganisatie (uitvoeringskosten). Hiermee blijft de reserve ruimschoots binnen de door de VFI opgestelde richtlijn "Reserves Goede Doelen". Milieudefensie streeft geen substantiële opbouw van het eigen vermogen na. Het overschot van 2005 wordt volledig toegevoegd aan de continuïteitsreserve.

In de jaarrekening zijn naast die van het landelijk bureau ook de cijfers van de lokale groepen van Milieudefensie en van de Stichting Uitgeverij Milieudefensie opgenomen. Milieudefensie is evenwel voornemens om deze stichting in de loop van 2006 op te heffen, aangezien er binnen de stichting geen activiteiten meer plaatsvinden.

Balans

ACTIVA	31-12-2005	31-12-2004
Materiële vaste activa		
<i>Benodigd voor de bedrijfsvoering</i>	155.805	137.026
<i>In het kader van de doelstelling</i>	61.723	61.723
Beleggingen	13.109	12.627
Vorraden	11.458	19.786
Kortlopende Vorderingen		
<i>Debiteuren (inclusief subsidies)</i>	738.608	389.560
<i>Overige vorderingen</i>	327.514	231.620
	<u>1.066.122</u>	<u>621.180</u>
Liquide middelen	1.322.872	1.443.648
	2.631.089	2.295.990
PASSIVA		
Vrij besteedbaar Vermogen	1.113.064	885.915
Vastgelegd Vermogen		
<i>Fonds activa bedrijf</i>	155.805	137.026
<i>Fonds activa doelstellingen</i>	61.723	61.723
	<u>217.528</u>	<u>198.749</u>
Voorzieningen	63.714	63.114
Kortlopende Schulden		
<i>Crediteuren</i>	526.112	431.710
<i>Overige kortlopende schulden</i>	645.109	671.220
<i>Belastingen en sociale premies</i>	65.562	45.282
	<u>1.236.783</u>	<u>1.148.212</u>
	2.631.089	2.295.990

Beschikbaar voor doelstellingen	werkelijk 2005	begroot 2005	werkelijk 2004
Baten uit eigen fondsenwerving			
<i>Contributies</i>	567.803	555.000	598.137
<i>Donaties, giften en schenkingen</i>	1.956.348	2.197.598	1.646.282
<i>Nalatenschappen</i>	28.100	0	13.895
	<u>2.552.251</u>	<u>2.752.598</u>	<u>2.258.314</u>
Kosten eigen leden- en fondsenwerving			
<i>Wervingskosten</i>	369.507	427.453	350.644
<i>Uitvoeringskosten</i>	152.086	155.995	149.860
	521.593	583.448	500.504
(in % van baten uit eigen fondswerving)	20,4%	21,2%	22,2%
Netto baten is totaal eigen fondsenwerving	<u>2.030.658</u>	<u>2.169.150</u>	<u>1.757.810</u>

(vervolg beschikbaar voor doelstellingen)	werkelijk 2005	begroot 2005	werkelijk 2004
Baten uit verkoop artikelen	841	0	293
Aandeel in acties van derden			
<i>Nationale Postcode Loterij</i>	1.540.955	1.361.000	1.500.000
<i>Coins for Care</i>	0	0	6.876
Beschikbaar uit fondsenwerving	3.572.454	3.530.150	3.264.979
Subsidies overheden en anderen	3.223.135	2.878.566	2.845.869
Resultaat beleggingen	482	0	276
Overige baten en lasten	94.413	-20.000	-12.907
Totaal beschikbaar voor doelstelling	6.890.484	6.388.716	6.098.217

Besteding aan doelstellingen

Voorlichting en kennisvergaring			
<i>Servicelijn en leden administratie</i>	540.351	490.235	470.553
<i>Uitvoeringskosten</i>	445.730	444.379	0
<i>Milieudefensie magazine</i>	190.521	160.000	181.160
<i>Uitvoeringskosten</i>	133.436	182.197	522.411
	1.310.038	1.276.811	1.174.124
Achterban ondersteuning			
<i>Lokale activiteiten</i>	39.984	25.500	93.358
<i>Jongeren</i>	0	0	64.062
<i>Uitvoeringskosten</i>	309.758	311.988	594.994
	349.742	337.488	752.414
Campagnes en projecten binnenland			
<i>Nog te verdelen activiteitengeld</i>	0	352.632	0
<i>Campagne Jongeren</i>	72.202	54.811	0
<i>Uitvoeringskosten</i>	273.076	297.836	0
<i>Campagne giftige stoffen</i>	12.981	7.372	6.844
<i>Uitvoeringskosten</i>	90.872	103.788	0
<i>Campagne energie & klimaat</i>	129.115	140.471	92.136
<i>Uitvoeringskosten</i>	209.494	266.151	0
<i>Campagne verkeer & vervoer</i>	282.601	146.308	259.042
<i>Uitvoeringskosten</i>	450.271	367.067	0
<i>Campagne ruimte & landschap</i>	110.839	112.013	277.096
<i>Uitvoeringskosten</i>	329.378	363.309	0
<i>Campagne landbouw & voedsel</i>	142.538	244.896	195.895
<i>Uitvoeringskosten</i>	273.853	302.498	0
<i>Campagne globalisering & milieu</i>	316.945	469.848	317.443
<i>Uitvoeringskosten</i>	304.269	818.110	0
<i>Totaal overige projecten</i>	54.184	74.777	54.189
<i>Uitvoeringskosten</i>	572.371	704.830	2.234.999
	3.624.987	4.826.717	3.437.644
Projecten buitenland			
<i>Diverse projecten</i>	784.999	0	401.671
<i>Uitvoeringskosten</i>	574.790	0	175.530
	1.359.789	0	577.201
Totaal besteed aan doelstelling	6.644.556	6.441.016	5.941.383
Overschot	245.928	-52.300	156.834
	6.890.484	6.388.716	6.098.217

Resultaatbestemming	werkelijk 2005	begroot 2005	werkelijk 2004
Fonds activa bedrijfsvoering	18.779	0	-30.765
Fonds activa doelstelling	0	0	5.000
Bestemmingsreserves bestuur	227.149	-52.300	139.493
	<u>245.928</u>	<u>-52.300</u>	<u>156.834</u>

Uitvoeringskosten eigen organisatie

Salariskosten vereniging	82,4%			
<i>Salariskosten</i>		2.520.372	2.633.578	2.213.776
<i>Sociale - en pensioenlasten</i>		682.345	786.976	684.646
<i>Overige personeelskosten</i>		193.531	241.760	168.308
		<u>3.396.248</u>	<u>3.662.314</u>	<u>3.066.730</u>
Huisvestings- en kantoorkosten	13,8%			
<i>Huisvestingskosten</i>		339.779	232.637	223.897
<i>Kantoorkosten</i>		230.045	284.478	245.201
		<u>569.824</u>	<u>517.115</u>	<u>469.098</u>
Bestuur- en verenigingskosten	3,8%			
<i>Bestuurskosten</i>		4.867	5.000	3.880
<i>Verenigingskosten</i>		148.443	133.719	138.086
		<u>153.310</u>	<u>138.719</u>	<u>141.966</u>
Totaal uitvoeringskosten		4.119.382	4.318.148	3.677.794

De uitvoeringskosten worden verdeeld op basis van het aantal betaalde FTE's voor de diverse doelstellingen. Een FTE is het begrip voor een mensjaar met een volledige werkweek van 37,5 uur.

Doelstelling	A	B	C	D	eigen werving	totaal
Salariskosten vereniging	477.496	255.382	2.064.092	473.889	125.388	3.396.248
Huisvestings- en kantoorkosten	80.115	42.848	346.314	79.509	21.038	569.824
Bestuur- en verenigingskosten	21.555	11.528	93.175	21.392	5.660	153.310
Totaal uitvoeringskosten	579.166	309.758	2.503.582	574.790	152.086	4.119.382
Aantal fte's per doelstelling	6,83	3,65	29,54	6,78	1,79	48,61

A = voorlichting en kennisvergaring B = achterban ondersteuning
C = campagnes en projecten binnenland D = projecten buitenland

Gemiddeld aantal personeelsleden (in fte)

	werkelijk 2005	begroot 2005	werkelijk 2004
Betaald	71,9	71,0	70,4
Overig	6,8	6,3	7,2
Bezoldiging directie	113.740		79.358

De bestuurders waren, zowel in 2005 als in 2004, onbezoldigd actief. Er zijn, zowel in 2005 als in 2004, geen leningen, voorschotten of garanties verstrekt aan bestuurders en directie. De kosten voor de bezoldiging van de directie liggen in 2005 hoger dan in 2004, omdat de directie in 2005 tijdelijk uit 3 personen bestond en in 2004 uit 2 personen. De kosten zijn inclusief sociale en pensioenlasten.

Grondslagen van waardering en resultaatbepaling

Alle genoemde bedragen in deze jaarrekening betreffen euro's. De jaarrekening van Milieudefensie bestaat uit de cijfers van Milieudefensie, de lokale afdelingen van Milieudefensie en de Stichting Uitgeverij Milieudefensie.

Materiële vaste activa benodigd voor de bedrijfsvoering

De materiële vaste activa worden gewaardeerd op aanschafwaarde onder aftrek van afschrijvingen die zijn gebaseerd op de geschatte economische levensduur. De afschrijvingen bedragen een vast percentage van de aanschaffingswaarde.

Inventaris	20%
Inrichting	20%
Hardware/software	33% , respectievelijk 25%

Materiële vaste activa in het kader van de doelstelling

In het kader van de doelstelling zijn drie stukken grond aangekocht. De grond wordt gewaardeerd tegen aanschafwaarde. De huidige grond van het Bulderbos is geschonken aan Milieudefensie en staat voor een waarde nul op de balans. Er wordt niet afgeschreven op de grond.

Beleggingen

Alle beleggingen worden gewaardeerd tegen marktwaarde en het resultaat wordt apart getoond.

Vorraden

De voorraden worden gewaardeerd tegen inkoopprijs.

Kortlopende vorderingen

De kortlopende vorderingen worden gewaardeerd op nominale waarde onder aftrek van een voorziening van oninbaar geachte vorderingen.

Liquide middelen

De liquide middelen worden gewaardeerd op nominale waarde.

Vrij besteedbaar vermogen

De Bestemmingsreserves worden door het bestuur bepaald. De Reserve continuïteit is opgebouwd uit het exploitatiesaldo van de voorgaande jaren plus het exploitatieverschil van het laatste jaar en de veranderingen in de Fondsen activa bedrijfsvoering, activa doelstelling en bestemmingsreserves.

Vastgelegd vermogen

Het Fonds activa bedrijfsvoering is het vermogen dat nodig is om de materiële vaste activa te financieren. Het Fonds activa doelstelling geeft de waarde weer van die activa, die in het kader van specifieke activiteiten gekocht zijn.

Voorzieningen

De voorzieningen zijn gewaardeerd tegen nominale waarde.

Kortlopende schulden

De kortlopende schulden worden gewaardeerd op nominale waarde.

Resultaat

Het resultaat wordt bepaald als het verschil tussen de aan het jaar toe te rekenen opbrengsten en de aan het jaar toe te rekenen kosten. Een uitzondering hierop vormt de bate die als bijdrage van de Nationale Postcode Loterij ontvangen wordt. Deze wordt genoten in het jaar van ontvangst. De giften worden verantwoord in het jaar van ontvangst. De contributies daarentegen worden verantwoord in het jaar waar ze betrekking op hebben. Subsidies worden in de zelfde periode verantwoord als waarin de kosten zijn gemaakt. Baten uit nalatenschappen worden verantwoord in het boekjaar waarin de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Eventuele voorschotten worden in het boekjaar waarin ze worden ontvangen verantwoord.

Toelichting balans

Richtlijn FW-instellingen

Voor de opstelling en indeling van de jaarrekening is de Richtlijn Verslaggeving Fondsenwervende Instellingen gevolgd.

Activa

Materiële vaste activa benodigd voor de bedrijfsvoering

	Inventaris	Inrichting	Automatisering	Totaal
Aanschafwaarde 1-1-2005	88.602	59.131	241.800	389.533
Investerings 2005	30.530	35.101	32.204	97.835
Desinvesteringen 2005	-14.011	-18.147	-38.548	-70.706
Aanschafwaarde 31-12-2005	105.121	76.085	235.456	416.662
Cum. afschrijvingen 1-1-2005	61.964	51.130	139.413	252.507
Afschrijvingen 2005	12.066	7.475	59.515	79.056
Desinvesteringen 2005	-14.011	-18.147	-38.548	-70.706
Cum. afschrijvingen 31-12-2005	60.019	40.458	160.380	260.857
Boekwaarde 1-1-2005	26.638	8.001	102.387	137.026
Saldo veranderingen 2005	18.464	27.626	-27.311	18.779
Boekwaarde 31-12-2005	45.102	35.627	75.076	155.805

De post desinvesteringen heeft betrekking op geheel afgeschreven kapitaalgoederen, die buiten gebruik zijn gesteld.

Materiële vaste activa in het kader van de doelstelling

In 2001 is een stuk grond bij Slijk-Ewijk in de Betuwe ('de Betuwse Bongerd') gekocht om het verzet tegen de aanleg van het Multimodaal Transport Centrum vorm te geven. De aanleg van het MTC lijkt niet door te gaan. Zo lang het nog niet tot definitief afstel gekomen is, houdt Milieudefensie deze grond in haar bezit. De waarde van de grond bedraagt € 56.723. Vereniging Bulderbos heeft in 2003 de grond van het Bulderbos aan Vereniging Milieudefensie geschonken. Milieudefensie behoudt de grond om de strategische ligging naast Schiphol en als politiek symbool. In 2004 is een derde stuk grond ('de Brabantse Broek') aangeschaft om te voorkomen dat er door dit gebied een snelweg wordt aangelegd. Belangstellenden kunnen participeren in de grond. De waarde van de grond bedraagt € 5.000.

Beleggingen	31-12-2005	31-12-2004
Triodos Groenfonds		
Saldo 31-12-2004 ('03)	11.160	10.773
Waardeverandering 2005 ('04)	76	387
Saldo 31-12-2005 ('04)	11.236	11.160
Aandelen		
Saldo 31-12-2004 ('03)	1.467	1.578
Waardeverandering 2005 ('04)	406	-111
Saldo 31-12-2005 ('04)	1.873	1.467
Saldo beleggingen	13.109	12.627

Het aantal participaties in het Triodos Groenfonds per 31 december 2005 bedraagt 189, evenals eind 2004. Vereniging Milieudefensie bezit enkele aandelen om op aandeelhoudersvergaderingen invloed uit te kunnen oefenen.

(vervolg toelichting balans)

Vorraden

Dit betreft de winkelvoorraad t-shirts en gerecycled papier.

Kortlopende vorderingen	31-12-2005	31-12-2004
Debiteuren (inclusief subsidies)		
Debiteuren	61.623	64.663
Subsidies voor projecten		
Projectsubsidie 2003	60.000	76.023
Projectsubsidie 2004	124.914	303.336
Projectsubsidie 2005	498.734	0
Totaal projectsubsidies	<u>683.648</u>	<u>379.359</u>
Voorziening debiteuren	-6.663	-54.462
	738.608	389.560
Overige vorderingen		
Groepen vorderingen	1.633	1.433
Rekening-courant Reaal	49.782	11.585
Depotbedragen	31.970	34.486
Voorschotten personeel	4.460	4.450
Transitorische activa	<u>239.669</u>	<u>179.666</u>
	327.514	231.620
Liquide middelen		
Kas	350	120
SNS Bank	481.631	16.018
Postbank	610.634	423.260
Triodos Bank	99.581	52.447
A.S.N. Bank	<u>130.676</u>	<u>951.803</u>
	1.322.872	1.443.648

Alle liquide middelen zijn direct opeisbaar. De saldi van de ASN Bank en de Triodos Bank betreffen renterekeningen waarop 1,75 % vergoed wordt. Het saldo bij de Postbank is opgebouwd uit een bedrijfsrekening en een plusrekening. De laatste levert 0,75 % rente op. Het saldo van de SNS bank betreft een kredietrekening. Het rentepercentage bedraagt bij een positief saldo 2,2 % en bij een negatief saldo 7 %. Er is een kredietfaciliteit van € 90.756. In de liquide middelen is een bedrag van € 62.420 opgenomen aan middelen afkomstig uit de lokale afdelingen.

Passiva

Vrij besteedbaar vermogen

Vorig jaar was er naast de Bestemmingsreserves een Algemene Reserve, die nu gesplitst is in een Reserve Continuïteit en een reserve lokale afdelingen en uitgeverij. Op aanbeveling van de VFI, gebaseerd op advies van de commissie Herkströter, is de presentatie van het vrij besteedbaar vermogen aangepast.

Reserve Continuïteit		
Stand 31-12-2004 ('03)	566.044	498.445
Mutaties	<u>455.645</u>	<u>67.599</u>
Stand 31-12-2005 ('04)	1.021.689	566.044

De Reserve continuïteit is bedoeld voor dekking van risico's op korte termijn. Milieudefensie wil op termijn deze reserve brengen op het niveau van 50% van de werkorganisatie (uitvoeringskosten).

Reserve lokale afdelingen en uitgeverij

Stand 31-12-2004 ('03)	54.871	54.871
Mutaties	<u>6.504</u>	<u>0</u>
Stand 31-12-2005 ('04)	61.375	54.871

In de Reserve lokale afdelingen is bestemd om lokale afdelingen in het kader van de doelstellingen van Milieudefensie activiteiten te kunnen laten verrichten, de stichting Uitgeverij Milieudefensie wordt opgeheven.

(vervolg toelichting balans)	31-12-2005	31-12-2004
<i>Reserve organisatie ontwikkeling</i>		
Stand 31-12-2004 ('03)	235.000	120.000
Mutaties	-235.000	115.000
Stand 31-12-2005 ('04)	0	235.000

De reserve is vrijgevallen voor de verhuizing.

In 2005 zijn onderstaande reserves niet gemuteerd.

De Reserve juridische procedures is bestemd om kosten te dekken die ontstaan door het aanspannen van procedures rond milieuvergunningen en bedraagt € 10.000.

De Reserve klimgroep is gevormd om bij inbeslagname snel nieuw materiaal te kunnen aanschaffen en bedraagt € 5.000.

De Reserve proceskosten is bestemd voor juridische procedures die het gevolg kunnen zijn van activiteiten van Milieudefensie en bedraagt € 15.000.

Totaal Vrij besteedbaar vermogen	1.113.064	885.915
---	------------------	----------------

Vastgelegd Vermogen

Fonds Activa bedrijfsvoering

Stand 31-12-2004 ('03)	137.026	167.791
Mutaties	18.779	-30.765
Stand 31-12-2005 ('04)	155.805	137.026

In het fonds activa bedrijfsvoering is dat deel van het vermogen opgenomen, dat nodig is om de materiële vaste activa te financieren.

Fonds Activa doelstelling

Stand 31-12-2004 ('03)	61.723	56.723
Mutaties	0	5.000
Stand 31-12-2005 ('04)	61.723	61.723

In het fonds activa doelstelling zijn de drie grondaankopen opgenomen.

Voorzieningen

Voorziening afvloeiing medewerkers

Stand 31-12-2004 ('03)	63.114	55.071
Mutaties	600	8.043
Stand 31-12-2005 ('04)	63.714	63.114

De voorziening voor afvloeiing medewerkers omvat de salariskosten van medewerkers voor wie de dekking van hun salariskosten uit bestaande middelen onzeker is.

Kortlopende Schulden

Overige kortlopende schulden

Vooruit ontvangen subsidies	112.823	271.045
Terug te betalen subsidie	0	0
Te betalen vakantiegeld/dagen	257.839	208.245
Transitorische passiva	274.447	191.930
	645.109	671.220

Belastingen en sociale Premies

Loonbelasting	49.877	39.048
Bedrijfsvereniging	15.685	6.234
	65.562	45.282

(vervolg toelichting balans)

Niet uit de Balans blijvende verplichtingen

GARANTIES:

Door de SNS Bank is ten behoeve van Milieudefensie een huurgarantie van totaal € 56.250 afgegeven. Tevens staan er huurgaranties open voor totaal € 35.849 voor de huur aan het Damrak. Deze komen in de loop van 2006 te vervallen.

MEERJARIGE FINANCIËLE VERPLICHTINGEN:

Het huurcontract voor de Nieuwe Looiersstraat 31: jaarlijks € 225.000, loopt tot 2021. Een lease contract voor de copieerapparaten: jaarlijks € 26.468, loopt tot 2009. De pensioenregeling van de vereniging is feitelijk te classificeren als een toegezegd - pensioenregeling. Er is gebruik gemaakt van de mogelijkheid om deze regeling te verwerken als ware het een toegezegde - bijdrage regeling, waardoor wordt volstaan met het in aanmerking nemen van de verschuldigde premie in de staat van baten en lasten. Als gevolg hiervan zijn niet alle risico's die verbonden zijn aan deze pensioenregeling tot uitdrukking gebracht in de balans.

Toelichting beschikbaar voor doelstellingen

Het aantal leden is ten opzichte van 2004 toegenomen naar 30.189 (2004: 29.191) Het aantal donateurs is in 2005 gestegen naar 54.225 (2004: 45.591) De totale betalende achterban bestaat eind 2005 uit 84.414 personen (eind 2004: 75.000 personen)

Kosten eigen leden en fondsenwerving

	werkelijk 2005	begroot 2005	werkelijk 2004
<i>Mailingen</i>	81.757	104.666	58.630
<i>Externe werving</i>	278.825	262.787	249.683
<i>Overig</i>	8.925	60.000	42.331
	<hr/> 369.507	<hr/> 427.453	<hr/> 350.644

De wervingskosten bestaan voornamelijk uit kosten voor de opmaak, het drukken en verzenden van mailingen naar de diverse doelgroepen. Het wervingspercentage (in % baten van de eigen leden- en fondsenwerving) bedraagt over 2005 20,4% en ligt daarmee op een lager niveau dan in 2004.

Baten uit verkoop artikelen

<i>Netto omzet</i>	3.375	0	27.300
<i>Kostprijs</i>	-2.534	0	-27.007
<i>Bruto winst</i>	<hr/> 841	<hr/> 0	<hr/> 293

Aandeel in acties van derden

Onder aandeel in acties van derden worden de ontvangen bijdragen uit nationale loterijen en andere fondsenwervende instellingen verantwoord. Milieudefensie ontvangt in dit kader een bijdrage van de Nationale Postcode Loterij. Er zijn geen directe verwervingskosten voor deze bijdrage gemaakt.

Subsidies overheden en anderen

<i>Subsidies overheden e.a.</i>	2.992.190	2.816.949	2.634.072
<i>Bijdragen aan projecten</i>	230.945	61.617	211.797
	<hr/> 3.223.135	<hr/> 2.878.566	<hr/> 2.845.869

(vervolg toelichting beschikbaar voor doelstelling)

Specificatie subsidies 2005

Min. VROM programmasubsidie	562.718
Min. VROM projectsubsidies	647.676
Min. BUZA (DGIS)	1.285.715
VSB fonds	151.814
HIVOS	108.894
Ministerie V & W	75.000
NOVIB	64.391
Diversen	95.982
	2.992.190

Specificatie projectsubsidies VROM

Campagne jongeren	38.967
Campagne energie & klimaat	30.000
Campagne giftige stoffen	146.242
Campagne verkeer & vervoer	83.604
Campagne ruimte & landschap	56.500
Campagne landbouw & voedsel	107.240
Campagne globalisering & milieu	61.623
Totaal overige projecten	123.500
	647.676

De programmasubsidie wordt door VROM voor 3 jaar (2003-2005) gegeven. Deze subsidie is erop gericht de educatieve en communicatieve kant binnen de campagnes te versterken met als doel een groter draagvlak in de samenleving voor de gekozen milieuthema's te bewerkstelligen. Uit deze subsidie worden ook jongeren activiteiten ontwikkeld. Milieudefensie heeft een driejarige overeenkomst met DGIS voor de financiering van een samenwerkings-programma met WNF en IUCN, dat gericht is op de relatie tussen milieubeheer en armoedebestrijding.

Resultaat beleggingen	werkelijk 2005	begroot 2005	werkelijk 2004
Triodos Groenfonds	76	0	387
Aandelen	406	0	-111
	482	0	276

Overige baten en lasten

Baten

Financiële baten en lasten	27.970	30.000	23.552
Overige baten en lasten	18.644	-25.000	-4.895
	46.614	5.000	18.657

Lasten

Mutatie voorziening debiteuren	47.799	-25.000	-31.564
	94.413	-20.000	-12.907

Toelichting besteding aan doelstellingen

Voorlichting en kennisvergaring

Onder deze doelstelling worden de kosten van die afdelingen getoond, die zich bezighouden met dienstverlening dan wel productie van publicaties ten behoeve van leden en donateurs. Milieudefensie geeft 10 maal per jaar een blad uit voor haar leden/abonnees. De advertentie opbrengsten zijn rechtstreeks in mindering gebracht op de kosten van het blad. Door deze opbrengsten kan het blad goedkoper geproduceerd worden. De advertentie opbrengsten bedroegen in 2005: € 24.617 (in 2004: € 36.979).

Achterban ondersteuning

Milieudefensie telt drieëntachtig lokale afdelingen, die vrijwel geheel bestaan uit vrijwilligers. Vanuit het landelijk bureau worden deze groepen zo goed mogelijk ondersteund. Daarnaast probeert de afdeling Netwerk een verbinding te leggen vanuit de campagnes naar de lokale afdelingen.

Campagnes en projecten binnenland

Hieronder zijn alle kosten vervat, die voor de campagnes gemaakt zijn. Het betreft de campagne teams giftige & gevaarlijke stoffen, energie & klimaat, verkeer & vervoer, ruimte & landschap, landbouw & voedsel, globalisering & milieu en een team van jongeren dat zich specifiek op jongeren richt. Onder overige projecten worden de kosten van twee permanente werkeenheden verantwoord (pers & publiciteit en activiteitenteam).

(vervolg toelichting besteding aan doelstellingen)

Projecten buitenland

Onder Projecten buitenland worden verstaan samenwerkingsverbanden met verwante organisaties in den vreemde waarvoor de inkomsten, waaronder subsidies, gezamenlijk gegenereerd worden en zodanig doorgesluisd dat de beoogde activiteiten daar kunnen plaatsvinden waar zij het meest geëigend geacht worden.

In 2005 gaat het om drie mede door DGIS gefinancierde programma's. Het programma 'Nature and Poverty' is een samenwerkingsverband van NC-IUCN, WNF, Milieudefensie / FoEi en de aan deze drie organisaties gelieerde Zuidelijke groepen. Daarnaast voert Milieudefensie samen met FoEi en Zuidelijke FoE-groepen de programma's 'Corporate Social Responsibility and International Trade' en 'Safeguarding People's Livelihoods' uit.

Toelichting uitvoeringskosten eigen organisatie

Personeelskosten	werkelijk 2005	begroot 2005	werkelijk 2004
<i>Salarissen</i>	2.561.088	2.633.578	2.236.329
<i>Ontvangen zwangerschapsgeld</i>	-40.716	0	-22.553
	<hr/> 2.520.372	<hr/> 2.633.578	<hr/> 2.213.776

Overige personeelskosten

Onder overige personeelskosten worden de kosten voor woon-werkverkeer personeel, de kosten voor kinderopvang, opleidingskosten, lunch kosten en de kosten voor werving verstaan. Daarnaast zijn ook de kosten voor de ondernemingsraad en de kosten voor personele verzekeringen hierin opgenomen.

Huisvestingskosten

<i>Huur en energie</i>	170.315	211.423	209.618
<i>Onderhoud en huishoudelijkekosten</i>	169.464	21.214	14.279
	<hr/> 339.779	<hr/> 232.637	<hr/> 223.897

De post onderhoud is ten opzichte van de begroting hoger door de verhuizing. De eenmalige extra kosten die voor de verhuizing gemaakt zijn bedragen € 158.000.

Kantoorkosten

<i>Kantoorkosten</i>	150.990	196.863	164.961
<i>Afschrijvingen</i>	79.055	87.615	80.240
	<hr/> 230.045	<hr/> 284.478	<hr/> 245.201

Bestuurskosten

<i>Bestuurskosten</i>	4.867	5.000	3.880
	<hr/> 4.867	<hr/> 5.000	<hr/> 3.880

Verenigingskosten

<i>Bijdragen aan derden</i>	57.652	50.000	57.127
<i>Accountants/advies kosten</i>	43.186	35.719	37.640
<i>Algemene Leden Vergadering</i>	32.345	35.719	11.384
<i>Jaarverslag</i>	15.260	19.000	4.823
	<hr/> 148.443	<hr/> 133.719	<hr/> 138.086

Onder bijdragen aan derden staan de giften dan wel contributies/lidmaatschappen aan andere organisaties verantwoord.

Verschillenanalyse met de begroting

Beschikbaar voor doelstelling

	werkelijk 2005	begroot 2005	verschil
Baten uit eigen leden- en fondsenwerving			
Contributies	567.803	555.000	12.803
Donaties, giften en schenkingen	1.956.348	2.197.598	-241.250
Nalatenschappen	28.100	0	28.100
	<u>2.552.251</u>	<u>2.752.598</u>	<u>-200.347</u>

De baten uit eigen fondsenwerving zijn € 200.000 lager dan begroot. Dit wordt veroorzaakt door lagere inkomsten bij zowel werving als bij de campagnes. De kosten van eigen leden- en fondsenwerving zijn afgenomen met € 51.000.

Kosten eigen leden- en fondsenwerving

Wervingskosten	369.507	427.453	-57.946
Uitvoeringskosten	152.086	155.995	-3.909
	<u>521.593</u>	<u>583.448</u>	<u>-61.855</u>

Aandeel in acties van derden

Nationale Postcode Loterij	1.540.955	1.361.000	179.955
Coins for Care	0	0	0
	<u>1.540.955</u>	<u>1.361.000</u>	<u>179.955</u>

De reguliere bijdrage van de Nationale Postcode Loterij bedroeg € 1.500.000. In 2005 ontving Milieudefensie daarnaast eenmaal de opbrengst van een uitzending van de Nationale Postcode Loterij "Eén tegen 100" voor goede doelen. Dit was niet voorzien en leverde € 40.955 op.

Subsidies overheden en anderen	3.223.135	2.878.566	344.569
---------------------------------------	-----------	-----------	---------

Deze inkomsten zijn € 344.000 hoger dan begroot. Dit komt omdat er in de begroting geen rekening wordt gehouden met de doorgesluisde subsidie-inkomsten van Milieudefensie aan de partners.

Overige baten en Lasten	94.413	-20.000	114.413
--------------------------------	--------	---------	---------

De overige baten en lasten zijn € 114.000 positiever dan begroot. De stijging wordt onder andere veroorzaakt door een vrijval in plaats van een toevoeging van de voorziening debiteuren (€ 73.000 positiever) en een terugontvangen wao-gat premie over 2004 van € 20.000.

Besteding aan doelstellingen

Voorlichting en kennisvergarig

Servicelijn en ledenadministratie	540.351	490.235	50.116
Uitvoeringskosten	445.730	444.379	1.351
Milieudefensie Magazine	190.521	160.000	30.521
Uitvoeringskosten	133.436	182.197	-48.762
	<u>1.310.038</u>	<u>1.276.811</u>	<u>33.227</u>

De kosten van de servicelijn vallen hoger uit doordat er meer voorlichtende activiteiten gedaan zijn. Met de toename van het aantal donateurs stijgen ook de kosten bij de servicelijn. De kosten van Milieudefensie magazine zijn € 31.000 hoger met name door lagere advertentie-inkomsten van € 18.000. Deze inkomsten worden in mindering gebracht op de kosten van het blad.

(vervolg verschillenanalyse met de begroting)

	werkelijk 2005	begroot 2005	verschil
Achterban ondersteuning			
Lokale activiteiten	39.984	25.500	14.484
Jongeren	0	0	0
Uitvoeringskosten	309.758	311.988	-2.230
	<u>349.742</u>	<u>337.488</u>	<u>12.254</u>

In de begroting stonden de activiteitskosten van jongeren onder de achterbanondersteuning. Omdat dit een campagne team is geworden zijn deze kosten nu opgenomen onder campagnes en projecten binnenland.

Campagnes en projecten binnenland

Nog te verdelen activiteitengeld	0	352.632	-352.632
Campagne jongeren	72.202	54.811	17.391
Uitvoeringskosten	273.076	297.836	-24.760
Campagne giftige stoffen	12.981	7.372	5.609
Uitvoeringskosten	90.872	103.788	-12.916
Campagne energie & klimaat	129.115	140.471	-11.356
Uitvoeringskosten	209.494	266.151	-56.657
Campagne verkeer & vervoer	282.601	146.308	136.293
Uitvoeringskosten	450.271	367.067	83.204
Campagne ruimte & landschap	110.839	112.013	-1.174
Uitvoeringskosten	329.378	363.309	-33.931
Campagne landbouw & voedsel	142.538	244.896	-102.358
Uitvoeringskosten	273.853	302.498	-28.645
Campagne globalisering & milieu	316.945	469.848	-152.903
Uitvoeringskosten	304.269	818.110	-513.841
Totaal overige projecten	54.184	74.777	-20.593
Uitvoeringskosten	572.371	704.830	-132.460
	<u>3.624.987</u>	<u>4.826.717</u>	<u>-1.201.730</u>

In de begroting zijn onder campagnes en projecten binnenland ook de kosten voor projecten buitenland opgenomen. De werkelijke kosten van deze beide posten bedragen € 4.985.000. Dit is € 158.000 hoger dan begroot. De activiteitenkosten zijn hoger doordat er in de begroting geen rekening wordt gehouden met de aan partners doorgesluisde subsidiegelden. De uitvoeringskosten zijn lager omdat er minder fte's op de campagnes en projecten binnenland en buitenland werkzaam waren.

In de werkelijke cijfers is het "nog te verdelen activiteitengeld" uit de begroting toegedeeld aan de campagnes. De campagne verkeer en vervoer heeft meer geld uitgegeven in verband met de toekenning van het rode project "schone lucht". De campagnes globalisering & milieu en landbouw & voedsel, klimaat & energie hadden een buitenlandproject. Deze kosten zijn opgenomen onder projecten buitenland. De overige verschillen per campagne worden vooral veroorzaakt doordat er per campagne lagere dan wel hogere subsidies zijn toegekend.

Projecten buitenland

Diverse projecten	784.999	0	784.999
Uitvoeringskosten	574.790	0	574.790
	<u>1.359.789</u>	<u>0</u>	<u>1.359.789</u>

In de begroting zijn de kosten voor projecten buitenland opgenomen onder de campagnes en projecten binnenland.

(vervolg verschillenanalyse
met de begroting)

Uitvoeringskosten eigen organisatie

	werkelijk 2005	begroot 2005	verschil
Salariskosten vereniging			
<i>Salariskosten</i>	3.202.717	3.420.554	-217.837
<i>Overige personeelskosten</i>	193.531	241.760	-48.229
	3.396.248	3.662.314	-266.066
Huisvestings- en kantoorkosten			
<i>Huisvestingskosten</i>	339.779	232.637	107.142
<i>Kantoorkosten</i>	230.045	284.478	-54.433
	569.824	517.115	52.709
Bestuur- en verenigingskosten			
<i>Bestuurskosten</i>	4.867	5.000	-133
<i>Verenigingskosten</i>	148.443	133.719	14.724
	153.310	138.719	14.591
Totaal uitvoeringskosten	4.119.382	4.318.148	-198.766

De uitvoeringskosten zijn € 199.000 lager dan begroot. Dit wordt met name veroorzaakt door lagere salariskosten (€ 266.000), hogere huisvestingskosten (€ 107.000) en lagere kantoorkosten (€ 54.000).

De salariskosten vereniging vallen lager uit door lagere formatie (€ 119.000), lagere inflatie (€ 45.000) en lagere secundaire arbeidsvoorwaarden (€ 102.000). De huisvestingskosten vallen hoger uit door de verhuizing van Milieudefensie van het Damrak naar de Nieuwe Looiersstraat. De kantoorkosten vallen lager uit door lagere afschrijvingskosten en vanwege het doorschuiven van een automatiseringsproject naar 2006.

Begroting 2006

Beschikbaar voor doelstelling 2006

Baten uit eigen

leden- en fondsenwerving

<i>Contributies</i>	590.000
<i>Donaties, giften en schenkingen</i>	2.329.663
<i>Nalatenschappen</i>	0
	<hr/>
	2.919.663

Kosten eigen leden- en fondsenwerving

<i>(in)directe wervingskosten</i>	436.192
<i>Uitvoeringskosten</i>	160.792
	<hr/>
	596.984

(in % van baten uit
eigen fondswerving) 20,4%

Netto baten is totaal eigen fondsenwerving	2.322.679
Nationale Postcode Loterij	1.361.000
Beschikbaar uit fondsenwerving	3.683.679
Subsidies overheden en anderen	2.996.326
Resultaat beleggingen	
Overige baten en lasten	-27.000
Totaal beschikbaar voor doelstelling	6.653.005

Besteding aan doelstellingen 2006

Voorlichting en kennisvergaring

<i>Servicelijn en ledenadministratie</i>	569.952
<i>Maandblad en donateurskrant</i>	168.448
<i>Uitvoeringskosten</i>	696.765
	<hr/>
	1.435.165

Achterban ondersteuning

<i>Lokale activiteiten</i>	39.325
<i>Uitvoeringskosten</i>	401.980
	<hr/>
	441.305

Campagnes en projecten binnenland	
<i>Campagneteam: landbouw & voedsel</i>	122.652
<i>Campagneteam: Globalisering en Milieu</i>	541.929
<i>Campagneteam: Ruimte en landschap</i>	242.443
<i>Campagneteam: stoffen</i>	0
<i>Campagneteam: verkeer</i>	150.205
<i>Campagneteam: energie en klimaat</i>	233.582
<i>Campagneteam: jongeren</i>	87.670
<i>Totaal overige projecten</i>	94.611
<i>Campagneteam: rood project</i>	332.182
<i>Uitvoeringskosten</i>	3.106.261
	<hr/>
	4.911.535
Totaal besteed aan doelstelling	6.788.004
Resultaat	-135.000
	6.653.004
Salariskosten vereniging	
<i>Salariskosten</i>	3.370.940
<i>Overige personeelskosten</i>	273.970
83,5%	3.644.910
Huisvestings- en kantoorkosten	
<i>Huisvestingskosten</i>	275.521
<i>Kantoorkosten</i>	302.866
13,2%	578.387
Bestuur- en verenigingskosten	
<i>Bestuurskosten</i>	18.000
<i>Verenigingskosten</i>	124.500
3,3%	142.500
Totaal uitvoeringskosten	4.365.797

Bestuur en directie

Milieudefensie is een vereniging met een democratische werkwijze. De jaarlijkse Algemene Ledenvergadering (ALV) en het bestuur van de vereniging stellen het beleid formeel vast. De algemene ledenvergaderingen worden voorgezeten door een presidium. Bij conflicten tussen leden en organen van Milieudefensie treedt op verzoek een geschillencommissie in werking. In 2005 zijn geen geschillen bij de commissie aangemeld.

Functioneren van het bestuur

Het bestuur van de Vereniging Milieudefensie kwam in 2005 dertien keer bijeen (12 keer regulier en 1 keer extra, over het Algemeen Beleidsplan). De meeste aandacht kreeg de inhoud van het Algemeen Beleidsplan 2006 – 2010, dat het bestuur eerst op hoofdlijnen en daarna in haar geheel aan de Algemene Ledenvergadering van respectievelijk 11 juni en 26 november voorlegde. Het bestuur koos ervoor dat Milieudefensie zowel in de eerste als in de tweede helft van 2005 hoge prioriteit gaf aan de campagne 'Nederland in Ademnood'. Andere agendapunten waren onder meer de begroting 2005 en de hoofdlijnen voor 2006, het Wervingsplan 2006 – 2008 en het Jaarverslag 2004, dat voor het eerst een 'maatschappelijk verslag' bevatte.

Het bestuur slaagde er in het najaar van 2005 niet in om een geschikte kandidaat te vinden voor de ontstane vacature adjunct-directeur Organisatie en Financiën.

Begin 2005 verliet Jacqueline Kühn het bestuur. De Algemene Ledenvergadering koos op 11 juni Ad de Kort in de ontstane vacature. Gelijktijdig werden Ed van Dalsem en Nel van Dijk herkozen. Het bestuur benoemde uit zijn midden Nel van Dijk opnieuw tot voorzitter, Marnix van der Vat opnieuw tot secretaris en Ed van Dalsem opnieuw tot penningmeester. In november werden de bestuursleden Henk Heijns en Willemien Troelstra vanuit de lokale groepen herkozen.

Samenstelling bestuur

Nel van Dijk, voorzitter

Directeur Instituut voor Publiek en Politiek

Nevenfuncties: Voorzitter Stichting Actief Burgerschap

Ed van Dalsem, penningmeester

Zelfstandig gevestigd energieconsultant

Nevenfuncties: geen

Marnix van der Vat, secretaris

Manager internationale projecten WNF

Nevenfuncties: Bestuurslid Stichting 'Het Chinese Dorp'

Gemma Boetekees, bestuurslid op voordracht OR

Coördinator Bosproducten op internationale markten ICCO

Nevenfuncties: Bestuurslid FERN

Henk Heijns, bestuurslid benoemd door de lokale groepen

Gepensioneerd

Nevenfuncties: geen

Willemien Troelstra, bestuurslid benoemd door de lokale groepen

Milieuadviseur Stichting Stimular

Nevenfuncties: geen

Patrick Hoetink

Beleidsmedewerker Universiteit Twente

Nevenfuncties: geen

Pieter Jansen

Beleidsmedewerker Both Ends

Nevenfuncties: Voorzitter Milieuactiewinkel 'De Broeikas' in Nijmegen

Ad de Kort

Kwaliteitsmanager bij Fair Trade Original

Nevenfuncties: Bestuurslid Goede Waar & Co

Peer de Rijk

Directeur WISE

Nevenfuncties: Bestuurslid Stichting X minY

Bestuurslid Stichting Rust Roest

Chris Smitskamp

VUT

Nevenfuncties: geen

Rooster van aftreden

Naam	Functie	Benoemd	Herbenoemd	Jaar van aftreden
Nel van Dijk	voorzitter	2002	2005	2008
Ed van Dalsem	penningmeester	2002	2005	2008
Marnix van der Vat	secretaris	2003	2006	2009
Gemma Boetekees	OR bestuurslid	2004	2007	2010
Henk Heijns	bestuurslid namens de lokale groepen	2003	2006	2009
Willemien Troelstra	bestuurslid namens de lokale groepen	2001	2003/2005	2007
Patrick Hoetink		2001	2004	2007
Pieter Jansen		2001	2004	2007
Ad de Kort		2005	2008	2011
Peer de Rijk		2003	2006	2009
Chris Smitskamp		2000	2003	2006

Samenstelling Presidium**Willemien Ruygrok**

Senior beleidsadviseur bij E-Quality (information centre for gender and ethnic issues)

Nevenfuncties: Bestuurslid IPP

Secretaris Stichting Kick (Korte Inspirerende Corrigerende Kracht)

Lid Reglementen Commissie PvdA

Bestuurslid Stichting Gay Games

Lid adviescommissie politiek Nederlandse Vereniging voor een Vrijwillig Levenseinde

Alphons Katan

Gepensioneerd

Nevenfuncties: Voorzitter Stichting Samenwerking op Milieugebied (SOM)

Wytzia de Savornin Lohman

Zelfstandig gevestigd interim-manager en adviseur

Nevenfuncties: Geen

Samenstelling Geschillencommissie

Ipe van der Deen

Werkzaam bij Senter Novem

Nevenfuncties: geen

Zwier Regelink

Gepensioneerd

Nevenfuncties: geen

Wil Klaassen

Gepensioneerd

Nevenfuncties: Coördinator van Milieudéfensie afdeling Alphen en omstreken

Activiteiten van de Geschillencommissie

De Geschillencommissie heeft in het Ledenbulletin een reactie gegeven op het eindrapport van de commissie structuur. Ook heeft de commissie haar visie in een brief aan het bestuur kenbaar gemaakt.

In 2005 is de commissie één keer bijeen geweest. Er zijn geen geschillen bij de commissie aangemeld.

Directie

Frank Köhler, algemeen directeur, vanaf 1 maart 2005

Nevenfuncties namens Milieudéfensie:

- Lid Raad van Advies Milieu Centraal (vanaf 1 april 2005)
- Lid Raad van Toezicht Stichting Goed Hout - FSC-Nederland (vanaf 1 december 2005)
- Lid Stuurgroep Milieuhulp.nl

Overige nevenfuncties: Geen

Nicole Bakker, adjunctdirecteur achterban en facilitaire zaken, tot 1 april 2005

Nevenfuncties namens Milieudéfensie:

- Lid Raad van Advies Milieu Centraal
- Lid Stuurgroep Milieuhulp.nl
- Lid Bestuur Fonds Nederlands Sociaal Forum
- Lid MVO-platform

Overige nevenfuncties: Geen

Vera Dalm, adjunctdirecteur campagnes tot 1 december 2005

Nevenfuncties namens Milieudéfensie:

- Lid Raad van Toezicht Stichting Goed Hout - FSC-Nederland
- Lid SER Commissie Duurzaam Ondernemen (DuO); vanaf 1 december wordt deze functie vervuld door beleidsmedewerker Donald Pols)
- Lid SER Commissie Ruimtelijke Inrichting en Bereikbaarheid (RIB)
- Lid Raad van Overleg TMF Subsidieontvangers (ROTS)
- Lid Bestuur Fonds Nederlands Sociaal Forum

Overige nevenfuncties: Bestuurslid Evert Vermeer Stichting

Lia van Wijk, adjunctdirecteur ad interim, vanaf 1 november 2005

Nevenfuncties namens Milieudéfensie:

- Lid Raad van Overleg TMF Subsidieontvangers (ROTS) (vanaf 1 december 2005)
- Lid Bestuur Fonds Nederlands Sociaal Forum (vanaf 1 december 2005)

Overige nevenfuncties: Geen

Doelstelling en strategie

Statutaire doelstelling

(Vastgesteld door de ALV van 26 november 2005). De vereniging stelt zich ten doel een bijdrage te leveren aan het oplossen en voorkomen van milieuproblemen en het behoud van cultureel erfgoed, alsmede te streven naar een duurzame samenleving dit alles op mondiaal, landelijk, regionaal en lokaal niveau, in de meest ruime zin en een en ander in het belang van de leden van de vereniging en in het belang van de kwaliteit van het milieu, de natuur en het landschap in de meest ruime zin voor huidige en toekomstige generaties.

De vereniging tracht haar doel te bereiken door:

Het kritisch volgen van al die ontwikkelingen in de samenleving die effect hebben op het gebied van milieu, natuur, landschap en duurzaamheid, het beïnvloeden van de besluitvorming daarover door middel van het gebruikmaken van alle daartoe geëigende en geoorloofde middelen, het verrichten dan wel doen verrichten van onderzoek, het verspreiden en verstrekken van informatie in de meest ruime zin, het verkrijgen van gerechtelijke uitspraken en het uitvoeren van alle handelingen en acties die de vereniging nodig acht om haar doel te bereiken.

Missie en strategie

(Uit: visiedocument vastgesteld door de ALV van 20 november 2004). Milieudefensie wil een duurzame, schone wereld waarin het goed toeven is, en waarin het draagvermogen van de aarde volledig wordt gerespecteerd en ten goede komt aan de gehele wereldbevolking.

Milieudefensie streeft het volgende toekomstbeeld na:

De natuurlijke rijkdommen van de aarde zijn op efficiënte wijze ingezet ten behoeve van de gehele wereldbevolking met een rechtvaardige verdeling van de beschikbare milieugebruiksruimte voor een ieder. Voldoende grondstoffen, energie en natuurwaarden blijven beschikbaar voor vele toekomstige generaties.

Hergebruik, minimale emissies, herwinbare energie en natuurbehoud zijn algemeen aanvaarde basisprincipes. De materiële welvaart heeft een niveau waarop een prettig en veilig leven gegarandeerd is zonder dat mens en milieu ondergeschikt zijn aan de economie.

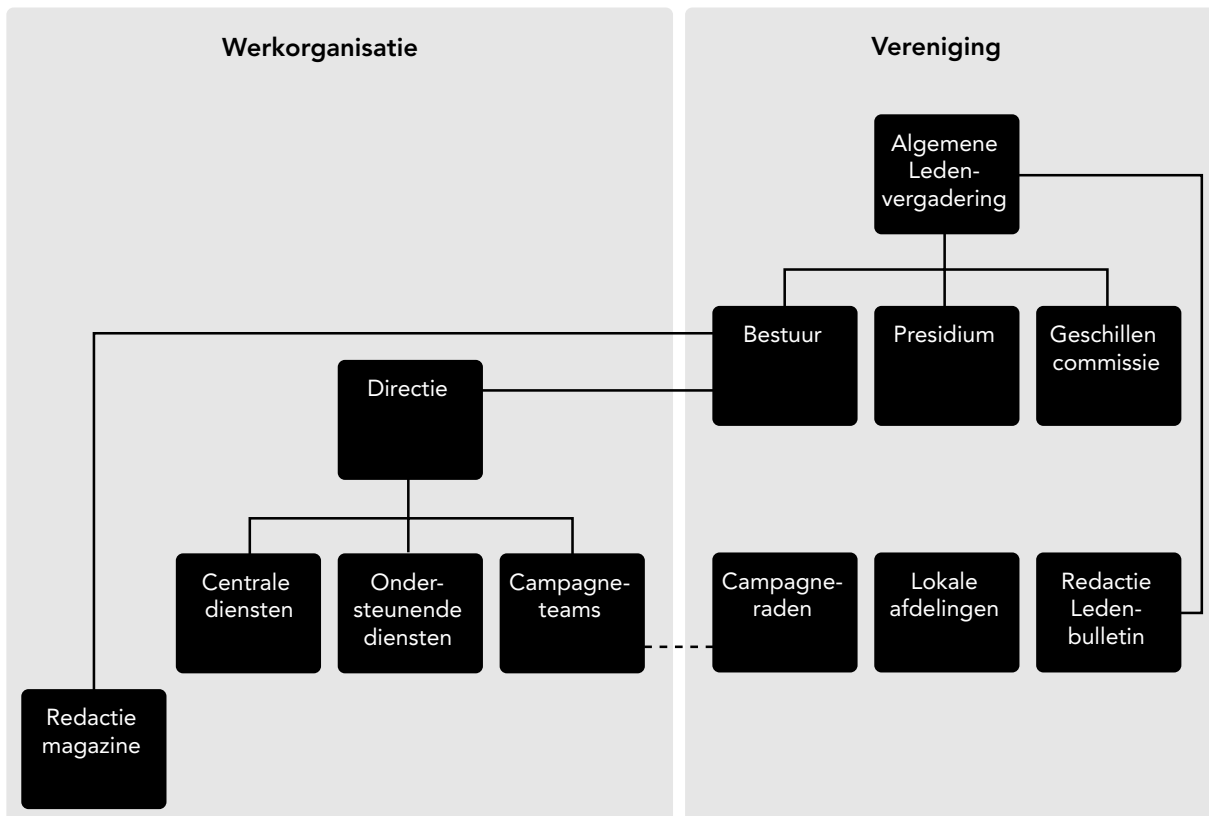
Met milieu, levende natuur en natuurlijke hulpbronnen wordt verantwoord en respectvol omgegaan.

Milieudefensie tracht dit te verwezenlijken door:

- helder te maken dat een structurele oorzaak van milieubederf en uitputting van grondstoffen gelegen is in een te eenzijdige gerichtheid op vrije markt en economie; en wervende, realistische correcties hierop naar voren te brengen
- met het uitdragen van standpunten en stellingnamen weliswaar helder positie te kiezen, maar altijd gericht op het behalen van resultaat en op beïnvloeding van het maatschappelijk debat
- samen met mensen effectieve druk en hindermacht te ontwikkelen op die plekken in de samenleving waar de beslissingen vallen
- vanuit de ecologische invalshoek van duurzaamheid ook oog te houden voor de daarmee verweven maatschappelijke en sociale aspecten
- mensen inzake de milieuproblematiek te mobiliseren op zowel hun verantwoordelijkheid voor de toekomst als een gevoel van urgentie en eigenbelang; en overstijgende en/of abstracte milieuproblemen te vertalen naar de betekenis ervan voor de mens in zijn eigen leefomgeving
- te stimuleren dat onderzoek naar en analyse van milieuproblemen en mogelijke oplossingen blijft plaats vinden, en de kennis hierover te verspreiden.

Rechtsvorm en organisatiestructuur

Milieudefensie is een vereniging en kent een bestuur, een landelijk bureau en lokale groepen. Hieronder vindt u het organogram.

Autonomie lokale afdelingen

Lokale afdelingen van Milieudefensie werken op plaatselijk niveau aan de doelstellingen van de vereniging zoals die zijn omschreven in de statuten. Lokale afdelingen zijn zelfstandig voor wat betreft de eigen organisatie (vergaderfrequentie, keuze van acties) zolang dit past binnen het Algemeen Beleidsplan. Een en ander is vastgelegd in het Afdelingenreglement dat is vastgesteld tijdens de Algemene Ledenvergadering van 17 mei 2003.

Internationaal netwerk

Milieudefensie is de Nederlandse tak van Friends of the Earth International. Friends of the Earth telt 71 lidorganisaties in evenzoveel landen plus zestien geassocieerde leden. Milieudefensie vindt het belangrijk om te investeren in het netwerk van Friends of the Earth (FoE). Want hoe sterker de FoE-organisaties in het buitenland, hoe sterker het netwerk, hoe beter Milieudefensie uit de verf komt. Zo wordt de legitimiteit van het werk van Milieudefensie verhoogd door ons lidmaatschap van het FoEnetwerk. Verder is samenwerking met onze FoE-collega's van belang omdat de meeste milieuproblemen om een mondiale aanpak vragen. En samenwerking vergroot de politieke invloed van de milieubeweging. Dat is bijvoorbeeld van belang binnen de Europese Unie, waar steeds meer wetten en regels vandaan komen. Milieudefensie speelt op verschillende manieren een rol in het netwerk van Friends of the Earth. Door middel van het project Growing Together droeg Milieudefensie in 2005 bij aan de versterking van onze zusterorganisaties in de nieuwe EU-landen. Het ging daarbij om kennisuitwisseling, training en advies op het gebied van fonds- en ledenwerving, communicatie en activisme. Milieudefensie neemt bovendien deel aan het bestuur van FoE-Europe (FoEE). In die rol kan Milieudefensie meehelpen het beleid van FoEE tot uitvoer te brengen en het netwerk verder te versterken.

Accountantsverklaring

Opdracht

Wij hebben de in dit verslag op pagina 38 tot en met 50 opgenomen jaarrekening 2005 van de Vereniging Milieudefensie te Amsterdam gecontroleerd. De jaarrekening is opgesteld onder verantwoordelijkheid van het bestuur van de vereniging. Het is onze verantwoordelijkheid een accountantsverklaring inzake de jaarrekening te verstrekken.

Werkzaamheden

Onze controle is verricht overeenkomstig in Nederland algemeen aanvaarde richtlijnen met betrekking tot controleopdrachten. Volgens deze richtlijnen dient onze controle zodanig te worden gepland en uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de jaarrekening geen onjuistheden van materieel belang bevat. Een controle omvat onder meer een onderzoek door middel van deelwaarnemingen van informatie ter onderbouwing van de bedragen en de toelichtingen in de jaarrekening. Tevens omvat een controle een beoordeling van de grondslagen voor financiële verslaggeving die bij het opmaken van de jaarrekening zijn toegepast en van belangrijke schattingen die het bestuur van de vereniging daarbij heeft gemaakt, alsmede een evaluatie van het algehele beeld van de jaarrekening. Wij zijn van mening dat onze controle een deugdelijke grondslag vormt voor ons oordeel.

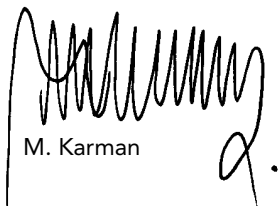
Oordeel

Wij zijn van oordeel dat de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de grootte en de samenstelling van het vermogen op 31 december 2005 en van het resultaat over het boekjaar 2005 in overeenstemming met in Nederland algemeen aanvaarde grondslagen voor financiële verslaggeving en voldoet aan de Richtlijn Fondsenwervende Instellingen.

Tevens zijn wij nagegaan dat het jaarverslag voorzover wij dat kunnen beoordelen verenigbaar is met de jaarrekening.

Amsterdam, 11 mei 2006

Dubois & Co. Registeraccountants

M. Karman

Colofon

Tekst: Mieke van Tankeren, Jim Klingers
en Victor van den Belt

Eindredactie: Victor van den Belt

Vormgeving:

Eric Mels Grafische vormgeving, Hoorn

Druk: Venhuis, Hem

Gedrukt op 100% gerecycled papier

© juni 2006, Milieudefensie, Amsterdam

Milieudefensie –

Friends of the Earth Netherlands

Bezoekadres: Nieuwe Looiersstraat 31,
Amsterdam

Postadres: Postbus 19199, 1000 GD
Amsterdam

Servicelijn: 020 6262 620

Fax: 020 5507 310

Jongerenorganisatie JMA: 020 5507 436

E-mail: service@milieudefensie.nl

Internet: www.milieudefensie.nl

De activiteiten van Milieudefensie worden mede mogelijk gemaakt door de Nationale Postcodeloterij.

